

บทที่ 2

กำเนิดของ โลกสิ่งมีชีวิตและลักษณะชีวิตตามธรรมชาติ

กำเนิดของ โลกและสิ่งมีชีวิตนั้นจัดเป็นปัญหาทางจักรวาลวิทยาซึ่งคำสนาส่วนมากพยายามจะให้คำตอบ วัตถุประสงค์ในการตอบก็เพื่อสนองความใคร่รู้ของมนุษย์ให้สิ้นข้อสงสัยไป และต้องการเสริมสร้างศรัทธาในระยะเบื้องต้น อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญาก็ไม่ได้ละเลยที่จะตอบปัญหาเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาเสียทีเดียว ตัวอย่างเช่นในอัครคัมภีร์สูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึงกำเนิดของ โลกและจักรวาลไว้บ้าง โดยทรงโต้แย้งว่า เลฏฐะและภารทวายะ ซึ่งเป็นพราหมณ์มาบวชในคำสนาพุทธ และคิดว่าตนเอง เป็นกลุ่มคนพิเศษที่เกิดจากโอษฐ์ของพรหม และพรหมเนรมิตทุกอย่าง สำเหตุที่พราหมณ์ทั้ง 2 คิดเช่นนี้ก็อาจเป็นไปได้ว่า พุทธคำสนาบ้าง เกิดในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมของคำสนาพราหมณ์ซึ่งอิทธิพลทางความคิดของพราหมณ์ยังหลงเหลืออยู่ พระพุทธองค์ตรัสตอบในเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่พึงรู้ในขณะนั้นคือ มนุษย์เกิดจากมนุษย์ด้วยกัน เช่นพราหมณ์ย่อมมีกำเนิดมาจากพราหมณ์ และมนุษย์จะมีบรรพบุรุษเดิมจากต้นเค้าเดียวกันทั้งสิ้นไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มคนใด วรรณะใด จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ได้ตอบถึงปฐมกำเนิด ไม่ได้ตอบถึงปฐมชีวิต และไม่ได้ใช้คำว่า "พระเจ้า" ขยายความในคำตอบดังกล่าว และเหตุผลที่เป็นเช่นนั้นก็ปรากฏอยู่ในบทที่ 2 นี้

กำเนิดของ โลกและสิ่งมีชีวิตตามคัมภีร์ลัทธิเต๋า

ส่วนแรกที่กล่าวถึงกำเนิดของ โลกและจักรวาลตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรมีดังนี้
 ...มีสมัยบางครั้งบางคราว โดยล่วงระยะเวลากาลยืดยาวช้านานที่โลกนี้ จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้น อากัสส์พรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีจิตเป็นอาหาร มีรัศมี ชำนออกจากกายตนเอง ลัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม ลกิต อยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน อุกรรวาเลฏฐะและภารทวายะ มีสมัย บางครั้งบางคราว โดยระยะเวลากาลยืดยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ

เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจืดจางขึ้นอาวี่สัตว์พรหมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีชีวิตเป็นอาหาร มีรัศมีข้าน ออกจากกายตนเอง สัตว์จะไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม ลี้ถ้อย ในภพนั้นสิ้นกาลชดยาวช้านาน ก็แหละสมัยนั้นสักวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมณแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาว นักชัทรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลาง วันกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง และกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิง ก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น ... อุกรร วาเลฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะกาลชดยาวช้านาน เกิดจันดินลอยอยู่บนน้ำหว่าไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่ บุคคลเคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นสับเป็นฝ้ายอยู่ข้างบน ฉะนั้นจันดินนั้น ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสกลายเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อย ตูจรวงผึ้ง เส็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น ฯ ... อุกรร วาเลฏฐะและภารทวาชะ ในคราวที่พวกสัตว์พยายาม เพื่อจะปั้นจันดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภค อยู่เห็น เมื่อรัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักชัทรทั้งหลาย ก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักชัทรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้ว เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนปรากฏอยู่ ฤดูและปีก็ปรากฏ อุกรร วาเลฏฐะและ ภารทวาชะ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก¹... ต่อมาจันดินอาหารของสัตว์เหล่านั้นหายไป แล้วก็เกิดมีกระษัติน กระษัติน นั้นปรากฏลักษณะคล้ายเห็ด ... อุกรร วาเลฏฐะและภารทวาชะ โดยประการ ที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคกระษัตินอยู่ รับประทานกระษัติน มีกระษัตินเป็นอาหาร ดำรงอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งแกร่งขึ้นทุกที ทั้ง ผีพรหมก็ปรากฏว่าแตกต่างกันไป สัตว์บ้างพวกมีผีพรหมงาม สัตว์บ้างพวก มีผีพรหมไม่งาม ในสัตว์ทั้งสองจำพวกนั้น สัตว์พวกที่มีผีพรหมงามพากัน ดูหมิ่นสัตว์พวกที่มีผีพรหมไม่งามว่า พวกเรามีผีพรหมดีกว่าพวกท่าน พวก ท่านมีผีพรหมเลวกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้น เกิดมีการไว้

¹ ศ. ปา. 11/56/76.

ตัวดูหมิ่นกันขึ้น เพราะทะนงตัวปรากรณิผิวพรรณเป็นปัจจัย กระบิดินก็หายไป เมื่อกระบิดินหายไป ก็เกิดมีเครื่องดินขึ้น เครื่องดินนั้นปรากฏคล้ายผลมะพร้าว ที่เดียว เครื่องดินนั้น ถึงพร้อมด้วย สี รส กลิ่น มีสีคล้ายเนยใส หรือ เนยข้นอย่างดี ฉะนั้น ได้มีรสอร่อยดูจรงผิงเส็กอันหาโทษมิได้ฉะนั้น¹

การที่พระพุทธองค์ ตรัสถึง เรื่องสัตว์จุติมาจากชั้นอารยสัรพรหม มาสู่โลก ในระยะ แรกสัตว์เหล่านั้นมีกายละเอียดและประณีต มีรัศมีในตัวเอง แต่เมื่อมีการแสดงความยินดี มีความพอใจในจันดิน กายก็หยาบกระด้าง ผิวพรรณก็เริ่มมีความหมองคล้ำ แตกต่างกัน ออกไป จากข้อความที่กล่าวนี้ ถึงแม้ว่าให้กาพจนนทางจักรวาลวิทยาได้ไม่มากนัก แต่คงมี พระประสงค์ที่จะ เน้นให้เห็นว่าเมื่อสัตว์เหล่านั้นเริ่มยินดีในวัตถุ พอใจในวัตถุ ก็เลสลก็เริ่ม ผิขึ้น ความหยาบกระด้างในร่างกายและจิตใจก็เกิดขึ้นในตัวของสัตว์เหล่านั้นด้วย และ ในข้อความต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงกล่าวถึงอาหารของสิ่งมีชีวิต โดยให้รายละเอียดไว้ ว่าจันดินเกิดขึ้นก่อน กระบิดินเกิดขึ้นในเวลาต่อมากระบิดินนั้นทรงเปรียบเทียบกับลักษณะ คล้ายเห็ด² แล้ววิวัฒนาการจากกระบิดินมาเป็นเครื่องดิน เครื่องดินลักษณะคล้ายผลมะพร้าว³ เป็นการระบุถึงวิวัฒนาการของพืชคือเกิดผลไม้อื่นสำหรับเป็นอาหารของมนุษย์ และจุดสุดท้าย ก็มีธัญพืชเกิดขึ้น คือเกิดข้าวสาลีที่มนุษย์ใช้เป็นอาหารหลักในการยังชีพ

ในอัครัญญสูตรนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกำเนิดของโลกและจักรวาลไว้บ้าง แต่ มิใช่กล่าวถึงจุดกำเนิดของโลกโดยตรง และมีได้กล่าวไว้อย่างละเอียดเท่าใดนัก เพียง แต่กล่าวไว้ว่าเมื่อโลกได้เสื่อมไป และได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็มีสัตว์ชั้นอารยสัร พรหมมา เกิดขึ้นก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่าที่เสื่อมไปในอดีตนั้นเอง แต่อย่างไรก็ตามเราก็ได้ ทรรศนะเกี่ยวกับความเป็นมาของโลกตามธรรมชาติของพระสูตรนี้ได้บ้าง พระพุทธองค์ ตรัสไว้ในสมัยปฐมกาล โลกและจักรวาลทั้งสิ้นเต็มไปด้วยน้ำ มีตมมองไม่เห็นอะไร ยัง ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ ตลอดจนกลางวัน กลางคืน ฤดู วัน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

เดือน ๗ ก็ยังไม่เกิดขึ้น เพศหญิงเพศชายยังไม่ปรากฏ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเรียกว่าสัตว์ ทั้งสิ้น พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่ากำเนิดแรกของโลกและจักรวาลมาจาก ไทเม แต่ตรัสถึง การเกิด การสลายตัวของโลก มีการรวมตัวกัน มีการสลายตัว วนเวียนกันไป ส้มยเมื่อโลกหมุนเวียนกลับไปสู่ความพิเนาศสัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้น อาภัสสรพรหมกันโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ หมายถึง เกิดใหม่ภายหลังความพิเนาศคือ กลับมาสู่ความเจริญสัตว์เหล่านั้น ก็มาจุติในโลกนี้

ตามมติทั่วไปของนักปราชญ์ ฝ่ายพุทธคำสั่งนาต่างก็ถือว่า โลกและจักรวาลเกิด มีขึ้นโดยธรรมหรือสภาพที่มันเป็นและดำรงอยู่ได้โดยกฎธรรมชาติ เมื่อเกิดมีขึ้นแล้วก็เสื่อมลู่ได้ ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาติ พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 หน้า 167-168 พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกับ 4 แต่ไม่ได้ทรงอธิบายไว้ ส่วนทางฝ่ายอภิธรรมอธิบาย ไว้ว่า สังขารูป เป็นระยะจักรวาลกำลังทำลายสังขารูปก็จักรวาลทำลายนั้นมิแต่ ความว่างเปล่า วิญญาณก็จักรวาลเริ่มตั้งขึ้นใหม่ วิญญาณก็จักรวาลตั้งขึ้นเรียบร้อย ตามปกติ มีแผ่นดิน ภูเขา มหาสมุทร ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ คน สัตว์ มีพร้อม หมดทุกอย่าง ส่วนคำอธิบายในอัคคัญญสูตรที่กล่าวว่า ในสมัยปฐมกาลโลกและจักรวาล เต็มไปด้วยน้ำ ทุกแห่งมีตมิต ยังไม่ปรากฏ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ๗ เดือน วัน ฤดูแล้งก็ยังไม่บังเกิด ไม่มีสิ่งใด ๆ ปรากฏ สิ่งแวดล้อม เหล่านี้มาปรากฏ ภายหลัง พุทธคำสั่งนาได้ให้สัณทิวา ๆ ไว้ว่า โลกและจักรวาลย่อมเกิดมีขึ้นและดำรงอยู่ ได้โดยธรรมชาติควบคุมให้เป็นไป กฎเหล่านี้ดำเนินตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันและดำเนิน ต่อไปอีก และไม่มีคำตอบว่าสิ้นสุดเมื่อใด

ข้อความในตอนท้ายกล่าวถึงว่า เมื่อมีข้าวล่ำสเป็นอาหารหลักเกิดขึ้นแล้ว ต่อมา ก็ปรากฏเพศหญิงเพศชาย ความหยาบกระด้างของกายความทรมานของผิวพรรณปรากฏ มากขึ้น เมื่อเพศหญิงเพศชายเผชิญหน้ากัน ก็เกิดการต้องตาต้องใจ ความรู้สึกรักระหว่าง เพศก็เกิดขึ้นและมีเพศสัมพันธ์ในที่สุด ต่อมาภายหลังจึงรู้จักสร้างบ้านเรือนปกปิดซ่อนเร้น พฤติกรรมดังกล่าว เกิดการรู้จักสะสมอาหารไว้บริโภคหลาย ๆ วัน มีการแบ่งที่ดิน ครอบครองสมบัติกันในแต่ละคราว... เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติของตนเอง ก็มิยอมเกิดขึ้น และ

มีการลงโทษผู้โยม ต่อมามีการเลือกตั้งหัวหน้าเพื่อทำหน้าที่ปกครองหมู่คณะ และพิจารณา
พิพากษาคดีให้ความเป็นธรรม โดยเฉพาะเรื่องการลักขโมย เกิดบุคคลประเภทหัวหน้า
ผู้ลี้ภัยขึ้น และบรรดาสังฆ 4 ก็เกิดขึ้นตามมา ในตอนท้ายสุดของหัวข้อนี้พระพุทธองค์
ตรัสว่า ความแตกต่างของมนุษย์อยู่ที่การกระทำและความประพฤติเท่านั้น ย้ำดีกาเนิด
มิใช่เครื่องบ่งชี้ถึงความดีเลวของมนุษย์ได้

สาระสำคัญในพระสูตรนี้มีแนวคิดเข้ากันได้กับเรื่องวิวัฒนาการ ของสิ่งมีชีวิต
ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับทฤษฎีทางชีววิทยา คือ ชีวิตในยุคแรกเป็นแบบที่ยังมีรูปร่างไม่
แน่นอน แล้วค่อย ๆ มีความซับซ้อนขึ้นในท่ามกลางเวลาอันยาวนาน ปรากฏรูปร่าง
สัตว์ฐานชัดเจนขึ้น มีการแบ่งหน้าที่การงานตามความสามารถ และเมื่อใดที่มนุษย์ไม่รู้
หน้าที่ของตนเองสังคมจะสับสน จึงเป็นเรื่องที่มนุษย์จะกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ มิใช่
ภาระของพระเจ้าองค์ใดจะกำหนด พุทธคำสอนมีแนวความคิดว่าทุกอย่างเกิดขึ้นด้วยเหตุ
และปัจจัย แต่ในการตรัสตอบถึงกำเนิดของโลกและจักรวาลพร้อมทั้งสิ่งมีชีวิตนี้ พระพุทธองค์
ไม่ได้ตรัสถึงปฐมเหตุ ปฐมชีวิต ในปฏิจลลัมพาทันมีใจความว่า ผลอันนี้เกิดขึ้นเพราะ
เหตุอันนี้ เหตุอันนี้มีอยู่ ก็เพราะมาจากผลนี้ ผลอันนี้ดับก็ต้องดับเหตุอันนี้ก่อน เหตุอัน
นี้จะดับได้ต้องดับผลอันนี้¹ เกี่ยวเนื่องกันเป็นลูกโซ่ และเกี่ยวเนื่องกันเป็นวงจร จะเอา
อะไรเป็นปฐมเหตุไม่ได้เกี่ยวโยงกันเป็นวงกลมไปหมด ในบางแห่งเมื่อพระพุทธเจ้าตรัส
ถึงการที่มนุษย์ได้ก่อกำเนิดขึ้นในครุภุมารดาว่าจะต้องมองคัมภีระ 3 ประการคือ ปีดา
มารดาต้องอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีสัตว์มาเกิด² คือการปฏิสนธิ มีการตั้งครุภ
ให้กำเนิดบุตร และมารดาเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดา การอธิบายนี้อธิบายเหตุการณ์ที่ได้
พบเห็นในปัจจุภุมไม่ได้กล่าวถึงปฐมกำเนิดแต่อย่างใด

¹ ลี. นิ. 16/1/1.

² ม. มุ. 12/452/487

มนุษย์ และลักษณะของชีวิต

ในหัวข้อนี้มีหัวข้อสำคัญอยู่ 3 ประเด็นคือ 1.องค์ประกอบชีวิตมนุษย์คือชั้น 5
2.กำเนิดของมนุษย์ และ 3.การจำแนกประเภทของมนุษย์

องค์ประกอบชีวิตมนุษย์คือชั้น 5

พุทธปรัชญาได้อธิบายชีวิตของมนุษย์ไว้ว่าชีวิตมีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนคือกาย และจิต กายอันเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่งและจิตอันเป็นฝ่ายนามธรรมอย่างหนึ่ง ทั้งกายและจิตได้อาศัยซึ่งกันและกันทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไปจนกว่าจะแตกดับ กายและจิตเมื่อแยกย่อยออกไปแล้วมนุษย์ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ 5 ส่วนด้วยกัน ทั้ง 5 ส่วนนั้นได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมกันเรียกว่าชั้น 5 ซึ่งมักใช้คำว่า อุปาทานชั้น 5 อันหมายถึงชั้น 5 ของคนทั่วไป ซึ่งยังมีอุปาทานอันได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นตัวตน ในชั้นรัฐตรมีข้อความดังนี้ "อุปาทานชั้น 5 เป็นโชน ได้แก่อุปาทานชั้น คือ รูป อุปาทาน-ชั้นคือเวทนา อุปาทานชั้นคือสัญญา อุปาทานชั้นคือสังขาร อุปาทานชั้นคือวิญญาณ"¹ การแบ่งกายและจิตเป็นส่วนประกอบ 5 นี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกเป็นจำนวนมาก มีคำอธิบาย ดังนี้

1. รูป หมายถึงส่วนประกอบของชีวิตฝ่ายรูปธรรมทั้งหมดคือร่างกายและพฤติกรรมของร่างกาย ในอานนชยสัปพายลสูตร ได้แบ่งรูปออกเป็น "มหาจตุรูป 4 และ อุปาทนรูป 24"² มหาจตุต แปลว่าสิ่งที่ใหญ่ มหาจตุรูป 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุดิน(ปฐวีธาตุ) คือสิ่งที่มีลักษณะแข็งเป็นสภาพที่แผ่ออกไปและกินเนื้อที่ เช่น เนื้อ หนัง กระดูก ฟัน เป็นต้น ธาตุน้ำหรืออาโปธาตุเป็นสภาพที่ดึงดูดซึมซับมีลักษณะเหลว ได้แก่ โลหิตน้ำเหลือง และน้ำในร่างกาย ธาตุไฟหรือเตโชธาตุเป็นสภาพที่แผ่ความร้อน หมายถึงความร้อนในร่างกาย ธาตุลมหรือวาโย หมายถึงสภาพ

¹ ล. ม. 19/1679/481.

² ม. อ. 14/83/75.

ที่สิ้นไหว เบา พัดไปมาได้ เช่น ลมหายใจเข้าออก ลมในท้อง พุทธคำสอนาได้ทอนธาตุ ทั้ง 4 เป็นหน่วยเล็กที่สุดเรียกว่าอะตอม เมื่ออะตอมของธาตุทั้ง 4 เกาะกุมกันหรือรวมตัวกันเข้าทำให้เกิดคุณสมบัติต่าง ๆ ขึ้น เรียกว่า อุปาทายรูป คือรูปอาศัยเป็นรูปที่อาศัย มหาภูตรูป

ก. อุปาทายรูป คือรูปอาศัย ได้แก่รูปที่เป็นไปได้เพราะอาศัย มหาภูตรูป มีดังต่อไปนี้

1. ธาตุฝ่ายรับคือ ประสาททั้ง 5 มี

ก. สักขุปสาท ประสาทตา

ข. โสตรุปสาท ประสาทหู

ค. ฆานุปสาท ประสาทจมูก

ง. ชิวหาอุปสาท ประสาทลิ้น

จ. กายอุปสาท ประสาทกาย

2. ธาตุฝ่ายเร้าคืออารมณ์ทั้ง 4 มี

ก. รูปอารมณ์

ข. รสอารมณ์

ค. ฆานอารมณ์

ง. โสตรอารมณ์

3. ธาตุเพศมี 2 คือ เพศหญิง เพศชาย

4. ธาตุพื้นฐานของจิต 1 คือ ที่ตั้งแห่งจิต

5. ธาตุชีวิต 1 คือ ชีวิตินทรีย์

6. ธาตุโอชา 1 คือ อาหาร

รวมเป็นทั้งหมด 14 ธาตุ

ข. ธาตุที่เกิดจากธาตุ 14 ธาตุ ข้างต้นคือ

1. ธาตุช่องว่าง 1 คือ อากาศ

2. ธาตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรม 2 คือ การแสดงให้รู้ความ

หมายด้วยกายและวาจา

3. ธาตุที่แสดงภาวะพิเศษของรูป 3 คือ ความเบา
ความอ่อน ความควรแก่การงาน

4. ธาตุที่แสดงลักษณะ 4 คือ ความเจริญหรือขยายตัว
ของรูปขณะแรกเกิด ความสลับต่อ ความเลื่อม
ความละลายตัว¹

อุปาทายรูปนั้นจะช่วยอธิบายว่าธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทำให้เกิดอะไร
ได้บ้าง เช่น ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ก็เป็นธาตุที่มีอยู่ในธาตุทั้ง 4 ถ้าไม่มีธาตุ
เหล่านี้ ธาตุทั้ง 4 ก็จะพัฒนาภาวะหญิงชายไม่ได้

2. เวทนา ได้แก่ความรู้สึกที่เกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง 5 และ
ทางใจ เป็นส่วนที่เป็นความรู้สึกในสิ่งที่มากระทบ เกิดเวทนา 3² คือ ลွှ่ยเวทนา เป็น
ความรู้สึกลွှ่ย ตีใจ พอใจ เช่นรู้สึกอบอุ่นละมุนละไม ช่างซึ้ง ปิติ เอรีตอรรอยเป็นต้น
ทุกขเวทนา คือความรู้สึกเป็นทุกข์ เสียใจ ไม่พอใจ เช่น รู้สึกเคঁร่าใจ สับแค้นใจ
เสียดปวด ร้อน เป็นต้น ส่วนอทุกขมลลยเวทนาหรืออุเบกขาเวทนา คือความรู้สึกเฉย ๆ
ไม่ลွှ่ย ไม่ทุกข์ สดได้ว่าเป็นความรู้สึกที่เป็นปกติ คือไม่ต้องตีใจ และเสียใจ

ในส่วนของเวทนาทั้ง 3 นี้เป็นสาเหตุให้คนเรามีอวิชชาและมีอุปาทานคือความ
ยึดมั่นถือมั่นมากที่สุด เพราะคนส่วนใหญ่ปรารถนาความลุ่ยไม่ปรารถนาความทุกข์ ด้วย
อำนาจของอวิชชาหรืออุปาทานทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใดมีแต่ความหลงยึดมั่นอยู่ในเวทนา
ไม่ว่าจะเป็นความลุ่ย ความพอใจ หรือเป็นความทุกข์ ความไม่พอใจล้วนเป็นที่ตั้งแห่ง
ความทุกข์ทั้งสิ้น เพราะจะเห็นในการแก้ปัญหานี้ในชีวิตประจำวันบุคคลควรทำสติให้เป็นอิสระ
จากเวทนาเป็นดีที่สุดในอภิปรัชญาของพระพุทธเจ้าได้แบ่งเวทนาตามทางรับรู้ว่ามีเวทนา 6
เท่ากับจำนวนอายตนะดังนี้

¹ อภิป. ลี. 34/504/185, วิสุทธิธรรมรศ ภาค 3 หน้า 11, อภิธรรมมัตถสังคหะ
หน้า 33-34.

² ทิ. ปจ. 11/228/231.

... เวทนา 6 คือ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่าสัมผัส-เวทนา โสิต-เวทนา ฆาน-เวทนา ชิวหา-เวทนา กาย-เวทนา มโน-เวทนา ตามลำดับ¹

เวทนา 6 นี้ มีความสำคัญต่อสัตว์ทั้งหลายเมื่อมีการรับรู้ แต่ละครั้ง เวทนาจะเปรียบเหมือนขั้วต่อและเป็นต้นทางแยกชี้แนะองค์ประกอบอื่น ๆ ว่าจะดำเนินไปในทางใด มีพฤติกรรมอย่างไร

3. สัญญา เป็นความรู้สำพวกหนึ่ง กำหนดคำสั่งต่าง ๆ ได้ว่าอะไรเป็นอะไร มีการเปรียบเทียบประสพการณ์เก่ากับประสพการณ์ใหม่ว่าเหมือนกันหรือต่างกันที่ส่วนอย่างไร มีการกำหนดหมายรู้ว่า เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้หรือไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้ มีทั้งสิ่งที่เป็นความรู้สำมัญ และความรู้ที่ซับซ้อน ความรู้ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม บางท่านก็แปลคำว่าสัญญาเป็น ความจำก็² ตามสังคีตสูตร แบ่งสัญญาออกเป็น 6 คือ ความหมายรู้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกว่า รูปสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภการูปสัญญา ธัมมสัญญา โดยลำดับ³

4. สังขาร ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตใจโดยมีเจตนาเป็นตัวนำซึ่งปรุงแต่งจิตใจให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ความนึกคิดตรึงตรองในจิตใจนั้นจะชักนำให้มีการแสดงออก ทาง กาย วาจา ซึ่งให้เป็นไปต่าง ๆ กัน และสัตว์ได้ว่าเป็นที่มาของกรรม เช่น เมตตา กรุณา มุติทา อุเบกขา ทิร โอตตปปะ ฯลฯ เป็นต้น ตามปริวัฏสูตรได้แบ่งสังขารออกเป็น 6 คือ เจตนาหรือความจำนง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกรูปสังขารเจตนา สัททสังขารเจตนา คันธสังขารเจตนา รสสังขารเจตนา โภการูปสังขารเจตนา ธัมมสังขารเจตนา โดยลำดับ⁴

¹ ส. สพ. 18/434/287.

² พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมจริยศึกษาแพ่ง, 2525), หน้า 21.

³ ที. ปา. 11/309/255.

⁴ ส. ข. 17/116/74.

5. วิญญาณ แปลว่า ความรู้แจ้ง¹ คือการรู้แจ้งทางอารมณ์ ทาง
 ประสาททั้ง 5 และทางใจคือการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้
 สัมผัสทั้งทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ เป็นความรู้เริ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับนามอันธ
 อื่น ๆ ทั้งหมดและเป็นทางเดินของนามอันธอื่น ๆ ด้วย เช่นเมื่อใดมนุษย์มีความลุ่มลึบคาย
 แสดงว่าเกิดเวทนา ก็รู้สึกว่าเป็นสุขเกิดวิญญาณ หรือในทางตรงกันข้าม
 เมื่อใดมนุษย์รู้สึกไม่สบายใจได้รับความบีบคั้นแสดงว่าเกิดเวทนาจึงรู้สึกว่าเป็นทุกข์คือวิญญาณ
 วิญญาณแบ่งออกเป็น 6 คือ ความรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สักขวิญญาณ
 โลตวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ โดยลำดับ²

วิญญาณเป็นเรื่องของธรรมชาติและทำหน้าที่โดยธรรมชาติ การรู้ของวิญญาณไม่ได้
 หมายความว่ารู้ถูกต้องแบบวิเศษฯ เพียงแต่เป็นการรู้ว่าเมื่อมีอะไรกระทบสัมผัสทางตาก็รู้
 อารมณ์ทางตา ว่าเป็นรูปร่างรูปผี เมื่อมีอะไรมากระทบสัมผัสทางหูก็รู้ว่าเป็นเสียงนั้นเสียงนี้
 เป็นต้น

ชีวิตจะดำรงอยู่ได้เพราะอันธ 5 นี้ต่างมีความสัมพันธ์กันอาศัยกันและกัน รูปอันธ
 เป็นกายนามอันธทั้ง 4 อันได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นใจ ชีวิต
 ประกอบด้วยกายและใจต่างทำหน้าที่สอดคล้องกัน ดังที่มีคำอธิบายไว้ว่า "ผัสสะ เป็นปัจจัย
 การเล่ายอารมณ์สิ่งมี, บุคคลเล่ายอารมณ์โดยอ้อมหมายรู้อารมณ์นั้น, หมายรู้อารมณ์โดย
 ย่อมตรัสรู้การอารมณ์นั้น"³ ผัสสะหมายถึงตา หู จมูก ลิ้น กายบวกกับรูป เสียง กลิ่น รส
 และสิ่งที่สัมผัสกายรวมกับวิญญาณ การเล่ายอารมณ์หมายถึงเวทนา การหมายรู้อารมณ์นั้น
 หมายถึงสัญญา กิจกรรมของจิตใจต้องอาศัยความรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับโลกซึ่งเกิดขึ้นโดย
 อาศัยอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่ต้องกาย ผ่านเข้ามาทาง ตา หู จมูก

¹ พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม. หน้า 17.

² ศ. ปจ. 11/306/255.

³ ม. ม. 12/248/184.

ล้น และกาย อย่างไรก็ตามจิตใจเป็นศูนย์กลางของการประกอบกิจกรรมของชีวิต กายเป็น
 สิ่งที่เกิดขึ้นมารับใช้จิตใจซึ่งซับซ้อน ส่วนนามชั้นที่ 4 นั้นก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
 และเป็นปัจจัยแก่กันและกัน การเกิดของเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนั้นเกิด
 ติดต่อกันอย่างรวดเร็วเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. วิญญาณ เช่น ตามองเห็นคน รูปคน ก็รู้ว่าเป็นคน
2. สัญญา เกิดความจำได้ เมื่อเห็นคนก็จำได้ว่าคนนั้นเป็นศัตรูของเรา
3. เวทนา ความรู้สึกเมื่อจำได้ว่าคนนั้นเป็นศัตรู ก็รู้สึกไม่สบายใจ
 ไม่พอใจเป็น ทุกขเวทนา
4. สังขาร การคิดเมื่อไม่สบายใจ ก็คิดหาทางว่าจะทำอย่างไรดี

นามชั้นที่ 4 เป็นกระบวนการสำคัญทางจิตซึ่งเกิดขึ้นอย่างลึกลับซับซ้อนและเป็น
 ปกติของธรรมชาติอย่างนั้น ต่างกันแต่ว่าในปุถุชนมีวิชชา ตัณหา อุปาทานเป็นพื้นฐานจึง
 เป็นไปเพื่อความทุกข์ ส่วนพระอรหันต์หมดวิชชา ตัณหา อุปาทาน นามชั้นที่ 4 เกิด
 และดับไปตามธรรมชาติ จึงไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่มีการยึดมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา
 ถ้ามุขย์ก่อนความยึดมั่น ถอมันในเรื่องของตัวตนได้ ก็จะเป็นการฝึกคิดสร้างนิสัยพิจารณา
 ดูสภาวะความเป็นจริงล้วน ๆ ด้วยปัญญา ไม่ยึดถือเฉพาะรูปสักษณ์ภายนอก ในชีวิตจริง ๆ
 นั้นมีการเปลี่ยนแปลงมีความสั้นสุดของชีวิต และเมื่อมีความตายเกิดขึ้นเมื่อใดก็หมายความว่า
 ว่าส่วนประกอบเหล่านั้นไม่อาจเกาะกุมให้ชีวิตดำเนินต่อไป

กำเนิดของมนุษย์

มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจของเหตุและ
 ปัจจัยปรุงแต่ง ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่าพุทธปรัชญาพยายามที่จะตอบว่ามนุษย์มาจากมนุษย์
 ด้วยกัน มาจากสิ่งที่ตีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ได้โต้ตอบถึงปฐมกำเนิดแรกสุดแต่ตอบจำกัดใน
 ปรากฏการณ์ที่มีอยู่แล้ว เป็นอยู่แล้วจากมหาสหามาสูตรได้แสดงกำเนิดทั้งสี่ของสัตว์โลกไว้
 ดังนี้คือ "อัททะวะกำเนิด ชลาพุชะกำเนิด สังเลทชะกำเนิด และโอปปาติกะกำเนิด"¹

1. อัททะวะกำเนิด คือเกิดจากฟองไข่ เช่น เป็ด ไก่ นก ลิงจก ตู๊กแก

¹ ม. มุ. 12/169/117.

กลลະนี้ เป็นหน่วยเล็กที่สุดของร่างกายที่ก่อกำเนิดขึ้นมาถือเป็นกรรมพันธุ์ที่มาจากพ่อแม่โดยตรงซึ่งน่าจะ ได้แก่เซลล์ตามหลักชีววิทยา พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการเกิดของมนุษย์ตรงกับคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในพุทธคำสอนถือว่า การเกิดของมนุษย์สมบูรณ์ตั้งแต่เป็นกลลະแล้ว การเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์มี 2 สิ่ง คือรูปและนาม ร่างกายของมนุษย์เกิดจากการรวมตัวของธาตุทั้ง 4 คือ ปรฐวิธาตุ, อาโปธาตุ, วาโยธาตุ และ เตโชธาตุ และร่างกายของมนุษย์นี้ติดอยู่ในอำนาจของไตรสังขณมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งภายนอกและภายใน เป็นสภาพไม่คงที่สำหรับการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่นการแบ่งวัยตามเกณฑ์อายุในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย เป็นต้น แต่การเปลี่ยนแปลงภายใน เราไม่สามารถมองเห็นได้ สังเกตได้

ในวิสุทธิธรรมคัมภีร์คำอธิบายเพิ่มเติมนอกเหนือจากในพระสูตรโดยกล่าวถึงการพัฒนาร่างกายและจิตของมนุษย์ที่มีอายุขัยถึง 100 ปี ตามวัยที่แบ่งไว้ต่างกันช่วงละ 10 ปี 10 ระยะ ดังนี้

1. มัททลลกะ วัยตั้งแต่ทารกแรกเกิดถึงอายุ 10 ปี เป็นช่วงที่หัดเรียนรู้ในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น นั่ง นอน ยืน เดิน เล่น เล่นตามแบบเด็ก ๆ
2. อิททลลกะ วัยตั้งแต่ช่วงอายุ 11-20 ปี เป็นระยะวัยรุ่น ร่างแข็งแรง สุขสนาน กำลังเจริญเติบโต เป็นวัย กิน นอน เล่น
3. วถลลกะ วัยตั้งแต่ช่วงอายุ 21-30 ปี เป็นวัยรุ่นหนุ่ม รุ่นสาว ผิวพรรณงาม ร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่
4. พลลลกะ วัยตั้งแต่ช่วงอายุ 31-40 ปี เป็นช่วงที่มีพลังกำลังมาก ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ยืนยัน เริ่มสร้างหลักฐานในชีวิต
5. บัญญาทลลกะ วัยปัญญาดี ตั้งแต่ช่วงอายุ 41-50 ปี เป็นช่วงที่กำลังทางสติปัญญารอบคอบ มีความเชี่ยวชาญและรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ
6. หานิทลลกะ ได้แก่วัยในช่วงอายุ 51-60 ปี เป็นวัยที่กำลังร่างกาย กำลังสติปัญญา เริ่มเสื่อมถอย ความจำเริ่มเสื่อม

7. บัณฑิตหกละ ได้แก่วัยในช่วงอายุ 61-71 ปี เป็นวัยชรา ร่างกาย ร่วงโรย ทรวดทรงเหี่ยวได้ชัด หลังเริ่มโก่ง ตาฝ้าฟาง หูตึง ความจำเสื่อมไปมาก

8. วรภทหกละ ได้แก่วัยในช่วงอายุ 71-80 ปี วัยนี้ไม่ค่อยจะมี เรี่ยวแรงพุงกายไปไหนมาไหน ก่าส่างกายลัดบัญญัติลดลงเห็นได้ชัด

9. โมฆหกละ ได้แก่วัยในช่วงอายุ 81-90 ปี เป็นวัยหลง ก่าส่าง กายหมดไปอย่างเห็นได้ชัด ความทรงจำและเสือน เหมือนกับก่าส่างจะย่างเข้าสู่วัยทารก อีกครั้งหนึ่ง

10. สลนหกละ คือวัยตั้งแต่ 91-100 ปี เป็นวัยนอน เดินไปไหนไม่ไหว ต้องนอนอยู่กับที่เป็นส่วนมาก อวัยวะทุกส่วนเสื่อมหมด บางคนถึงกับตาบอด หูหนวกไปเลย ลัดบัญญัติความทรงจำและเสือนมาก นอนอยู่กับที่เหมือนทารกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรอวันสิ้นชีวิต¹

ในพระสูตร พระพุทธเจ้า ได้แสดงลักษณะอันเป็นธรรมชาติของชายหญิงว่ามีความ แตกต่างกันได้ด้วยคือ ความแตกต่างกันเป็นไปทั้งทางร่างกายจิตใจดังที่กล่าวไว้ในสังโยคสูตรว่า

...อุกรภิกษุทั้งหลายก็หญิงย่อมสนใจสภาพแห่งหญิง ภายในภิกขิยา ทำทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เขาย่อมยินดี พพอใจในสภาพของตนนั้นๆ เขายินดีพอใจในสภาพของตนนั้นแล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของชายภายนอก ภิกขิยาทำทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียงและเครื่องประดับของชายย่อมยินดีพอใจ ในสภาพของชายนั้นแล้ว ย่อมมุ่งหวังการล่มาคมกับชาย และลู่ล่สมรสที่เกิด เพราะการล่มาคมกับชายเป็นเหตุ²

เพศชายนั้นมีคำอธิบายในท่นองเดียวกัน คือ ต่างจากเพศหญิงด้วยภิกขิยาทำทาง ที่เป็นชาย น้ำเสียง ความพอใจ การแต่งกายเป็นชายหมด ทั้งล่องเพศต่างก็มีความพอใจ ในสภาพของตนและให้ความสนใจ พพอใจในเพศตรงข้าม เพศชายมีความลู่ล่ใจ เมื่อได้มีโอกาส คบหาเพศหญิงตามทีกล่าวไว้ในสังโยคสูตรว่า

¹ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิธรรมรค ภาค 3, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช- วิทยาลัย, 2526), หน้า 247-248.

² อ. สุตตค. 23/48/52.

... อุดรภิกษุทั้งหลายช่ายยอมสละใจแห่งสภาของช่ายภายในภิกขุทำทาง
ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของช่าย เขาย่อมยินดี
พอใจในสภาของตนนั้นแล้วยอมสละใจในสภาของหญิงภายนอก ภิกขุทำทาง
ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียง และยอมมุ่งหวังการลมาคมกับหญิงและส่วยโลมโนล
ที่เกิดเพราะการลมาคมกับหญิง¹

เมื่อหญิงและช่ายต่างก็มีความต้องการที่จะคบหาลมาคมกันแล้วก็มีควมจำเป็นต้อง
ผูกใจกันด้วยอาการ 8 อย่าง คือ "รูป การแยมยัม คำพูด เพลงขับ การร้องไห้ ด้วย
อาการปฏิกิริยาด้วยของกำนัล และด้วยการสัมผัส เมื่อหญิงช่ายต่างก็ถูกเพศตรงข้ามผูกใจ
ด้วยอาการทั้ง 8 อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าเหมือนสัตว์ที่ถูกผูกด้วยบ่วง"²

การจำแนกประเภทของมนุษย์

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้นก็ยังไม่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ พระพุทธเจ้าได้
ตรัสว่ามนุษย์จะต้องมีคุณธรรมด้วยจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง ดังนั้นในการแยกประเภท
ของมนุษย์เราจึงแยกพูดเป็น 4 ประเด็นคือ จำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยธรรม สติปัญญา
ความรู้ และข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์

การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยศีลและธรรม

คำว่าธรรม 5 นี้ ใช้พิจารณาว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตามหลักใน
พุทธศาสนาแล้วมนุษย์ต้องมีมนุษยธรรม คือศีล 5 ซึ่งคู่กับธรรม 5 หรือที่พุทธศาสนิกชนรู้จัก
ในนามเบญจศีล เบญจธรรม ถ้าขาดธรรมะคู่นี้แล้วค่าของความเป็นคนจะก้าวไปสู่ระดับตกต่ำ
เบญจศีลมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีก เช่น ลิกขาบท 5 มนุษยธรรมและนิจศีล ลิกขาบทหมายถึง
ข้อปฏิบัติ มนุษยธรรมหมายถึงธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง นิจศีลหมายถึงศีลที่มนุษย์
ควรรักษาอย่างสม่ำเสมอ พุทธศาสนายอมรับคำสอนเรื่องเบญจศีลคู่กับเบญจธรรม เบญจศีล
เป็นข้อปฏิบัติให้ละเว้นคู่กับ เบญจธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม เป็น
ข้อควรปฏิบัติที่ควรปลูกฝัง ซึ่งกล่าวไว้ใน สังคีตสูตร ดังนี้

¹ อ. สุตตก. 23/43/52.

² อ. อฏฐก. 23/107-108/150.

เบญจศีล	เบญจธรรม
1. การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์	1. มีความเมตตากรุณา
2. การงดเว้นจากการลักทรัพย์	2. มีสัมมาอาชีวะ
3. การงดเว้นจากการประพฤตินอกใจ	3. มีความสำรวมในกาม
4. การงดเว้นจากการกล่าวคำเท็จ	4. มีสัจจะ
5. การงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย	5. มีสติสัมปชัญญะ ¹

ข้อปฏิบัติให้ละเว้นและข้อควรปฏิบัติที่ควรปลูกฝังที่ได้กล่าวมานี้เป็นคำสอนที่แพร่หลายมาแต่เดิม เปรียบเสมือนกติกาของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความต้องการในส่วนลึกของจิตใจ เพราะทุกคนรักชีวิตรักทรัพย์สิน รักคู่ครอง ต้องการความซื่อตรง และมองเห็นโทษของการเมาขาดสติ คำสอนนี้เราอาจจะพบได้ในคำสอนอื่นที่มีความคิดตรงกันแต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นหลักเบญจศีลเบญจธรรม จึงจัดเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลและสังคม ถ้าบุคคลใดดำเนินชีวิตโดยปราศจากคุณธรรมดังกล่าวแล้ว คุณค่าของความเป็นมนุษย์จะตกต่ำลงทันที

การจำแนกประเภทมนุษย์ โดยอาศัยสติปัญญาเป็นเกณฑ์

โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วแตกต่างกันทั้งทางด้านร่างกายจิตใจ และสติปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าบุคคลแตกต่างกัน เช่นนั้นการแสดงธรรมก็ต้องเลือกสรร ธรรมะแต่ละหัวข้อที่แสดงออกไปจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับความแตกต่างของบุคคล การแยกบุคคลตามระดับสติปัญญานั้นมีจำนวนกล่าวไว้ในบุคคลวรรคที่ 4 มีรายละเอียดดังนี้คือ

..อุกรรณิกทั้งหลายบุคคล 4 ประเภทนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก 4 จำพวก เป็นใจนคือ

- อุคคตัตถัญญู ผู้อาจรู้ธรรม แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง
- วิปัสสิตถัญญู ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายแห่งหัวข้อนั้น
- เนยยยะ ผู้ที่พอแนะนำได้
- ปทปรมะ ผู้มีบทอย่างยิง²

¹ ศี. ปา. 11/286/226.

² อร. จตุกก. 21/132/160.

ในบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ ประเภทแรก อุดมคติสัญญา คือบุคคลผู้สามารถจะรัฐธรรมนูญ เป็นผู้มิอุปนิสัยแก่กล้า รู้ได้โดยสัพพสัน เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำและจะบานในวันนี้ ประเภทที่สองคือวิปลิตสัญญา หมายถึงบุคคลผู้มิอุปนิสัย แก่กล้าสามารถจะรัฐธรรมนูญได้แต่ก่อนกว่าพวกแรก การรัฐธรรมนูญ สามารถรู้ได้ลึกซึ้งเหมือนกัน ในเมื่อได้รับการอธิบายบ้าง ตามลุ่มควรร เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นมาปรี่มหัวอันจะบานในวันพรุ่งนี้ ประเภทที่สามหมายถึง บุคคลผู้มิอุปนิสัยยังอ่อนควรรจะได้รับการสั่งสอนเป็นขั้น ๆ เปรียบด้วยดอกบัวที่อยู่ในน้ำอัน น้ำเลี้ยงไว้และจะบานในวันต่อไป ประเภทสุดท้าย คือ ปทประมะ หมายถึงผู้โง่เขลา ไม่มีอุปนิสัยในการศึกษาเล่าเรียน ได้รับการสั่งสอนไม่ได้เลยจำได้แต่เพียงบทหรือคำพูด ได้บ้าง แม้จะได้ฟังธรรมเทศนาก็ฟังไปอย่างนั้นไม่สามารถเข้าใจได้ เปรียบด้วยดอกบัวที่ยังจมอยู่ในโคลนตม ย่อมจะตกเป็นอาหารของเต่าและปลาในวันต่อไป

การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบไว้ในชั้นนรสูตรว่าความรู้เปรียบเหมือนดวงตา และทรงจำแนกบุคคลไว้ 3 จำพวกโดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์โดยอุปมาไว้ดังนี้คือ "อุกรภิกษุทั้งหลายบุคคล 3 จำพวกมีปรากฏว่าในโลก 3 จำพวกเป็นโงน คือคนตาบอด 1 คนตาเดียว 1 คนล่องตา 1¹

บุคคล 3 จำพวกนี้อธิบายรายละเอียดได้ว่า ประการแรกคนตาบอด หมายถึงบุคคลที่ไม่มีความรู้ เมื่อปราศจากความรู้ บุคคลนั้นก็ไม่สามารถหาโรคภัยทรัพย์สินใด ๆ หรือถ้ามีทรัพย์สินตั้งเดิมอยู่ก็ไม่สามารถหาเพิ่มได้ ความรู้ในที่นี้หมายถึง รู้จักสิ่งที่เป็นโทษและไม่มีโทษ รู้จักสิ่งที่ดีและเลวสิ่งที่ดี ประการที่สอง คนมีตาเดียวหมายถึง ผู้ที่มีความรู้และสามารถไขความรู้นั้นแสวงหาโรคภัยทรัพย์สินได้หรือมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วก็สามารถแสวงหาเพิ่มได้แต่ไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นอสุภคือสิ่งที่ไม่ดีโทษและไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นอสุภคือสิ่งที่มีโทษ ประการสุดท้าย คนที่มีล่องตาหมายถึงบุคคลที่มีความรู้และสามารถไขความรู้นั้นในการแสวงหาโรคภัยที่ยังไม่มีให้ขึ้นหรืออาจจะมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วแสวงหาเพิ่ม

¹ อ.จ. ดิก. 20/468/141.

ให้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งมีความรู้คือรู้จักสิ่งที่เป็นกุศลคือสิ่งที่ไม่มิโทษ และรู้จักสิ่งที่เป็นอกุศลคือสิ่งที่มีโทษ ในบุคคลทั้ง 3 ประเภทนี้ พุทธศาสนายกย่องว่าบุคคลล่องตาประเสริฐที่สุด

การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์

การจำแนกบุคคลโดยเน้นข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็นอสังขบุรุษ และ สังขบุรุษ โดยแยกความแตกต่างไว้ใน จูฬปิณฑมมสูตรดังนี้

...อสังขบุรุษเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีศรัทธา ไม่มีศรัทธา ไม่มีศรัทธา มีสติ
 เกี่ยวจรรณามีสติหลงลืมปัญญาธรรม ...สังขบุรุษในโลกนี้มีศรัทธา มีศรัทธา
 มีโศตตัสปะ มีสติมาก มีเพียรปรารภแล้ว มีสติตั้งมั่น¹

อสังขบุรุษนั้นจะไม่สร้างศรัทธาคือไม่สร้างความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่ละอายใจในการทาบาบ และไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้น ไม่ฟังในสิ่งที่ควรฟัง มีความเกี่ยวจรรณในการสร้างความเพียรในสิ่งที่ เป็นกุศล มีโมหะคือหลงลืมขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนสังขบุรุษนั้นหมายถึงคนดีรู้จักสร้างศรัทธาคือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีความละอายใจในการทาบาบและเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้น สันใจที่จะฟังสิ่งที่ควรฟัง สร้างความเพียรในสิ่งที่ เป็นกุศล มีใจจดจ่อและมีสติตั้งมั่นในสิ่งที่ดี คำอธิบายดังกล่าวนี้สามารถแยกมนุษย์เป็นประเภทต่าง ๆ และการกระทำในขณะที่มีชีวิตอยู่สามารถผลักดันให้บุคคลไปสู่สู่สติทุกคืนหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว

ในหัวข้อความแตกต่างของบุคคลนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก่โพธิราชกุมารว่า

...เมื่ออาตมาตรวจดูโลกด้วยพุทธศักษุ ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลส
 ดุจจุลินทรีย์ในน้ำก็มิ มีกิเลสดุจจุลินทรีย์ในน้ำก็มิ มีอินทรีย์แก่กล้าก็มิ
 มีอินทรีย์อ่อนก็มิ มีอาการดีก็มิ มีอาการเลวก็มิ จะฟังสอนให้รู้ได้ง่ายก็มิ
 จะฟังสอนให้รู้ได้ยากก็มิ²

ทรงค่นะ เช่นนี้ตรงกับแนวความคิดทางจิตวิทยาการศึกษาในปัจจุบันในเรื่องความแตกต่างของปัจเจกบุคคล (Individual difference) ในแง่ที่ว่า ครูต้องยอมรับ

¹ ม. จ. 14/133/144/93-96.

² ม. ม. 13/511/379.

ความแตกต่างของนักเรียน ต้องพยายามค้นหา เหตุผลของความแตกต่างนั้น และปรับปรุง
เนื้อหาวิธีการสอนให้เหมาะสม¹

จากที่กล่าวมาข้างต้นคือกำเนิดของโลกและสิ่งมีชีวิต กำเนิดของมนุษย์ลักษณะของชีวิต
ตามธรรมชาติ และการแบ่งมนุษย์ตามความแตกต่างทางด้านร่างกายจิตใจและสติปัญญา
นั้น ถ้าเราจะนำมาพิจารณาตามเกณฑ์ของธรรมเนียมแล้วก็จะทำให้เกิดความเข้าใจ
ชัดเจนยิ่งขึ้น ธรรมเนียมนั้นเป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุ
เป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย² เป็นความเป็นไปโดยธรรมชาติ เช่น สิ่งทั้งหลายมีเกิดขึ้น
ตั้งอยู่และดับไป เช่น กำเนิดของโลก มีทั้ง การเสื่อม การทำลาย และกลับเป็นโลกที่
เจริญอีก คนย่อมมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดา ถึงพระคำสอนดาของพุทธคำสอน
จะไม่อุบัติ สภาธรรมดาเหล่านี้มีอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่มีผู้ใดนำมากล่าวสิ่งสอนให้แพร่หลาย
เท่านั้น ในอีกประเด็นหนึ่งพิจารณาตามกฎของจิตนิยมก็ได้ เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับ
ปรากฏการณ์แห่งวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปแห่งธรรมชาติแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลง
ทางวัตถุ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ฝนตก กลางวัน กลางคืน เป็นต้น สำหรับ
สิ่งมีชีวิตเช่นมนุษย์ก็สามารถจะพิจารณาในแง่จิตนิยมได้อีก เช่น ความเป็นหญิง ความเป็น
ชาย การสืบทอดเผ่าพันธุ์ มีพันธุกรรม คือมนุษย์มีบรรพบุรุษเดิมจากต้นเค้มาเดียวกันทั้งสิ้น
ในความเป็นมนุษย์นั้นจิตเป็นส่วนสำคัญที่สุดของชีวิต ถ้าร่างกายไม่มีจิตร่างกายก็เหมือน
กับสิ่งที่ไม่มีความคิด กฏธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตนั้น เรียกว่าจิตนิยม เช่น
เมื่ออารมณ์สิ่งเร้ามากระทบประสาทก็จะมีการรับรู้เกิดขึ้นและจิตจะทำงานอย่างไร เป็นต้น
เมื่อกล่าวถึงการจำแนกประเภทของมนุษย์โดยอาศัยข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์นั้นก็คือการกล่าวถึง

¹ Alice Grow, An Outline of Educational Psychology (New—
Jersey : Littlefield, Adams & Co., 1961), p.95.

² พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (กรุงเทพ—
มหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 135

พฤติกรรมของมนุษย์ รวมความถึงเจตนาของการกระทำและการให้ผลของการกระทำ สิ่งเหล่านี้เราจัดเป็นกรรมนิยามเป็นกฎแห่งศีลธรรม กฎนี้ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์มาก ถ้ามนุษย์มีเจตนาที่ดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ผลย่อมดีตาม สามารถแก้กฎอย่างแท้จริงแก่ชีวิตจิตใจของตนเองและสังคม

สัตว์และลักษณะชีวิตตามธรรมชาติ

ตามคัมภีร์ลุตตันตปิฎกนั้นได้กล่าวถึงธรรมชาติของชีวิตสัตว์ไว้บ้างแต่ไม่มากและไม่ละเอียดเท่าใดนัก แต่ถึงอย่างไรก็ตามได้ให้ภาพพจน์แก่ผู้อ่านได้บ้างพอสมควร ประเด็นสำคัญที่จะกล่าว คือกำเนิดของสัตว์ การจำแนกสัตว์เป็นประเภทต่าง ๆ ความหมายของดิรัจฉาน และการดำเนินชีวิตโดยธรรมชาติของสัตว์ และสัตว์สำคัญในชาดกตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎก

กำเนิดของสัตว์

จากมหาสังฆาทถุสตรได้กล่าวถึงกำเนิดของสัตว์ ไว้ 4 ประเภท ดังนี้คือ

1. ขลาพูชะ คือกำเนิดจากท้องพ่อแม่ ตกถูกเป็นตัวลักษณะทางกายภาพ คล้ายคลึงกับพ่อแม่ เช่น วัว ควาย แมว หนู
2. สังเสทชะ คือสัตว์ที่มีกำเนิดจากน้ำคาว เช่น หนอน จุลยชีวัน
3. อัสสทชะ คือสัตว์ที่มีกำเนิดจากฟองไข่ เช่น เบ็ด ไก่ นก จิ้งจก ตั๊กแตน
4. อุปปาทิกะ คือ เกิด ผุดขึ้นเติบโตขึ้นมาทั้งทึมนิด ได้แก่ นาคและครุฑ ซึ่งจัดว่ามีความประณีตมากที่สุด¹ การกล่าวถึงนาคและครุฑนั้นมีในชาดกบางเรื่อง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง เหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานไว้ในสำเลยกสูตรว่า "สัตว์บางพวกในโลกนี้ เข้าถึง อบาย ทุกคติ วิบัติ และนรกเบื้องหน้าแต่ตายเพราะ

¹ ม. ม. 12/169/117.

กายแตก เพราะเหตุประพตติไม่เรียบร้อย คือไม่ประพตติธรรม"¹ การไม่ประพตติธรรม คือการประพตติชั่ว และกระทำการอันเป็นบาปซึ่งรวมเรียกว่าอกุศลกรรม แยกเป็น 3 อย่างคือ"อกุศลกรรมทางกาย3 อกุศลกรรมทางวาจา 4 และอกุศลกรรมทางใจ3"²

การประพตติอกุศลกรรมทางกายมี 3 ประการคือ

1. การฆ่าสัตว์ บางคนมีความโหดเหี้ยม พอใจในการเป็นผู้ฆ่า ผู้ประหาร โดยไม่มีความละอาย
2. การลักทรัพย์ คือถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของมิได้ให้มาเป็นของตนซึ่งถือเป็นการลักขโมย
3. การประพตติผิดในกาม คือมีความพอใจในทางเพศในหญิงที่บิดามารดา หวงห้าม หรือหญิงที่มีสามีแล้วและชายที่มีภรรยาแล้ว ลักลอบเป็นชู้กัน หรือแม้แต่บุคคลที่เป็นคู่หมั้นกันแล้ว ไม่ว่าหญิงหรือชายก็ไม่ควรมายุ่งเกี่ยวหรือมีความพึงพอใจกับคู่หมั้นของผู้อื่น

การประพตติอกุศลกรรมทางวาจามี 4 ประการ คือ

1. ความเป็นผู้กล่าวเท็จ ทั้งในท่ามกลางที่ประชุมในหมู่ชนหรือในท่ามกลางหมู่ญาติ การเป็นพยานเท็จ ก็อยู่ในเรื่องนี้
2. เป็นผู้พูดล่อเสียด คือพูดยุยงให้คนแตกความสามัคคี มีความขื่นขมพอใจที่คนหมู่มากแตกแยกกันเป็นพวกเป็นเหล่า
3. ความเป็นผู้มีวาจาหยาบ มีถ้อยคำที่ผิดร้อนสร้าง ความขัดใจกับผู้อื่น คือพูดแล้วทำให้ผู้อื่นโกรธไม่เป็นไปเพื่อความสงบทางจิต
4. การพูดเพ้อเจ้อ เป็นถรพูดในเวลาที่ไม่ควรพูด ไม่มีเนื้อหาสาระ ปราศจากหลักฐานและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด

¹ ม. ม. 12/483/425.

² เรื่องเดียวกัน.

การประพฤติดอกุศลกรรมทางใจมี 3 ประการ คือ

1. ความเป็นผู้โลภ พึ่งเสียงในทรัพย์สินของผู้อื่นเพื่อที่จะให้ได้มาเป็นของตน
2. ความเป็นผู้มีจิตพยาบาท ปองร้าย
3. ความเป็นผู้เห็นผิด ไม่เชื่อในผลแห่งการบริจาคทาน ไม่เชื่อว่ามอียดิตยชาติ อนาคตชาติ ไม่คร่ำคร่าในบิดามารดาและผู้ทรงศีลทั้งหลาย

อย่างไรก็ตามเหตุผลที่ทำให้ไปเกิดในอบาย ทุกดิวิชาติและนรกนั้นก็ยังคงแตกต่างกันที่ความหนักเบา ดังที่ได้ระบุไว้ในสัพพหลุตตรว่าด้วยผลแห่งอกุศลอย่างเบา ดังนี้คือ

1. โทษของการฆ่าสัตว์นั้นถ้าทำทรมามากตาย แล้วจะไปอุปติในนรก หรือไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน และเบาที่สุดอาจได้มาเกิดเป็นมนุษย์แต่มีอายุสั้น
2. โทษของการสักทรมณ์ถ้าทำทรมามาก ไปอุปติในนรก ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เบาที่สุดจะเกิดเป็นมนุษย์แต่ประลบความหิมาค่าในทรัพย์สิน
3. โทษของการประทุษิตินอกาม ทำให้ไปอุปติในนรก หรือไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน และโทษเบาที่สุดไปเกิดเป็นมนุษย์ แต่เป็นผู้มีเวรและมีศัตรูมาก
4. บุคคลใดกล่าวคำเท็จ ตบจิตแล้วจะไปอุปติในนรก หรือไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน และโทษเบาที่สุดคือเกิดเป็นมนุษย์ที่จะถูกกล่าวด้วยถ้อยคำไม่เป็นจริง
5. การพูดล่อเสียด ถ้าทำมากจะไปอุปติในนรกหรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน และโทษเบาที่สุดมาเกิดในโลกมนุษย์และจะประลบกับการปฏิบัติในสังฆะที่ไร้มิตร ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมนั้น
6. การพูดคำหยาบ นอกจากจะทำให้ไปอุปติในนรกหรือไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน แล้ว โทษเบาที่สุดก็คือการไปเป็นมนุษย์มีเสียงไม่ไพเราะ เสียงไม่ดี
7. โทษของการเป็นคนพูดเพ้อเจ้อ คือไปอุปติในนรกและไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน โทษเบาที่สุดคือมาเกิดเป็นมนุษย์ มีวาจาพูดที่ไม่ก่อให้เกิดความเชื่อถือ
8. บุคคลใดเล่ห์หน้าเมมาเป็นประจำ ถ้าทำทรมณ์โทษคือไปอุปติในนรกและไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน โทษเบาที่สุดคือไปเกิดเป็นมนุษย์ที่วิกลจริต¹

1

อฐ. อฏฐก. 23/130/192-193.

การไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกเป็นไปได้อีก ทั้งนี้ก็
เพราะการเป็นสัตว์เดรัจฉานมีโอกาสสร้างกุศลกรรมได้อีกที่เดียว

การจำแนกสัตว์ประเภต่าง ๆ

จำแนกได้ 2 แบบ คือจำแนกตามการเกิดการดำเนินชีวิตและจำแนกตามลักษณะ
ทางกายภาพ

การแบ่งตามการเกิดและการดำเนินชีวิตของสัตว์

ในพาลปิณฑสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสัตว์ 5 ประเภทตามลักษณะ
การเกิดและการดำเนินชีวิต การตรัสถึงเรื่องดังกล่าวไม่ละเอียดเท่าที่ควรและคงจะไม่มี
ความประสงค์ให้เป็นพื้นฐานทางวิชาสัตว์ศาสตร์แต่อย่างใด เป็นการกล่าวในลักษณะทั่ว ๆ
ไป พอดีจะให้ภาพพจน์ของชีวิตสัตว์ตามธรรมชาติได้บ้าง และสัตว์ทั้ง 5 ประเภทมีดังนี้คือ

- ...1. สัตว์เดรัจฉานที่กินหญ้าเป็นอาหารใช้ฟันและเส้มนกินหญ้าสด เช่น
ม้า โค ลา แพะ แกะ และ วัว เป็นต้น
2. สัตว์เดรัจฉานที่กินจุลจากรเป็นอาหาร สัตว์เหล่านี้ได้กินจุลจากร
แต่ไกลก็จะวิ่งมาด้วยความหวังว่ามากินอาหาร พระพุทธเจ้าได้ทรงเปรียบเทียบ
ว่า "เหมือนค่างพร้าหมัดเดินตามกลิ่นเครื่องบูชาด้วยตั้งใจว่าสักกินตรงนี้ส่วนใด
อุกรภิกษุทั้งหลาย สนั่น เหมือนกันแล มีเหล่าสัตว์เดรัจฉานจำพวกมีคุณ
เป็นภิกษา" สัตว์เหล่านี้ได้แก่ ไก่ ลูกร ลุ่มขบ้าน ลุ่มขป่า หรือสัตว์อื่น ๆ
ที่กินจุลจากรเป็นอาหาร
- 3 พวกเกิดและตายในที่มืด เช่นต๊กแตม มอด ไล่เดื่อน
4. สัตว์เดรัจฉานที่เกิดและตายในน้ำคือ ปลา เต่า จระเข้
5. สัตว์เดรัจฉานจำพวกเกิดและตายในของโสโครก เช่น เกิดและ
ตายในปลาเน่าก็มี ในคัพเน่าก็มี หรือเกิดและตายในน้ำคร่ำ ในหลุมที่
สกปรกโสโครก เป็นต้น ¹

การแบ่งตามทีกล่าวมานี้ มีข้อที่ควรเพิ่มเติมคือสัตว์ที่กินเนื้อเป็นอาหาร ๑ตาม
การดำเนินชีวิตแล้วควรนับเนื่องอยู่ในประ เภทที่หนึ่ง

¹ ม. จ. 14/476-477/272-273.

การแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ

จากข้อความในตถกาคตลู่ตฺรที่ 1 ได้กล่าวถึงการพิจารณาสัตว์ตาม
ลักษณะทางกายภาพ และจำแนกได้ 4 ประเภทดังนี้

- ...1. สัตว์เดรัจฉานประเภทไม่มีเท้า ไม่มีขา ได้แก่ งู ปลา และไล่เดือน
เป็นต้น
2. สัตว์เดรัจฉานประเภทมีขา 2 ขา มีเท้า 2 เท้า ได้แก่ แร้ง กาน
นกตะกรุม ไก่ เป็ด เป็นต้น
3. สัตว์เดรัจฉานประเภทที่มีขา 4 ขา มีเท้า 4 เท้า ได้แก่ ลู่น้อย
แมว ช้าง ม้า วัว ควาย
4. สัตว์เดรัจฉานประเภทที่มีขามาก มีเท้ามากกว่า 4 ขึ้นไป เช่น
มด ปลวก กิ้งกือ ตะเข็บ ตะขาบ เป็นต้น¹

สัตว์เดรัจฉานเหล่านี้เป็นภูมิที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ภูมิ คือโลกมนุษย์เป็นที่สุด ดังนั้น
สัตว์เหล่านี้จึงมีรูปร่างปรากฏเป็นสัตว์เป็นตน มนุษย์เราสามารถมองเห็นได้ไม่เหมือนสัตว์
ในอบายภูมิอื่น ๆ เช่น เปรต อสุรกาย ซึ่งถือเป็นอกิสมานกาย² คือมีกายไม่ปรากฏ
ซึ่งคนเราไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า สัตว์ในเดรัจฉานภูมิก็คงจะมีความสุขความพอใจ
ของตนเองอยู่บ้าง เพราะไม่ต้องเสวยทุกข์เวทนาอยู่ตลอดเวลาดังเช่นสัตว์นรก ถ้าเหตุ
ก็คือมี อุดคฺลิตบางเบาและเป็นแรงผลักดันให้มาอุบัติเช่นนี้

ความหมายของเดรัจฉานภูมิและการดำเนินชีวิต

เดรัจฉานภูมิได้แก่ภูมิของสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดมีกายหยาบและมีเพศ³
สัตว์ที่อุบัติในภูมินี้จะมีความยินดีในการกิน การนอน การสืบพันธุ์ สัตว์เดรัจฉานจะปรุง
อาหารเองไม่ได้และอาหารของสัตว์ก็จะเป็นไปตามประเภทของสัตว์นั้น ส่วนใหญ่จะเป็น

¹ ส. ม. 19/245/67.

² ส้มเต็ลพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2
(กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) หน้า 38.

³ แฉ่งสินทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร,
2512), หน้า 124.

สิ่งที่เกิดในร่างกายของสัตว์ด้วยกัน เช่น เสือด เนื้อ สัตว์เล็กตกเป็นอาหารของสัตว์ใหญ่ สัตว์แต่ละชนิดจะมีอาหารโดยธรรมชาติ เช่น เขา งา เขี้ยว และสิ่งเหล่านี้จะเป็นอาหารประจำตัว เวลาแสวงหาอาหาร ดังเช่นที่กล่าวไว้ในพหุชาดกว่า "นกกางผู้มีเนื้อและเลือดเป็นอาหาร เป็นอยู่ได้เพราะฆ่าสัตว์อื่น"¹ นกกางนั้นเป็นสัตว์ที่มีจะงอยปากยาวและแหลม เป็นอาหารประจำตัวสำหรับจิก ปลาและสัตว์น้ำเล็ก ๆ เป็นอาหารประจำวัน ในบางครั้ง สัตว์เล็กก็เป็นอาหารของสัตว์ที่ใหญ่กว่าดังที่กล่าวไว้ใน พหุชาดกว่า "...ยังมาต่าว่าเรา ผู้เป็นอสรพิษร้ายได้ว่าเป็นสัตว์กินกบ กินเขียด..."² สัตว์บางชนิดมีอาหารประจำตัวที่น้ำกัว และน้ำเกรงขามแก่สัตว์เล็กที่ด้อยกว่าดังที่กล่าวไว้ในสหพทฐียาตกกว่า "...ดูคุณน้อย จึงจอกได้เป็นราชาแห่งสัตว์มีเขี้ยวงาทั้งปวง..."³ ในบางครั้งสัตว์บางชนิดก็มีร่างกายใหญ่โตได้เปรียบดังที่ได้อธิบายไว้ในขมพหุชาดกกว่า "...ยั้งนั้นตัวใหญ่ ร่างกายสูง งาก็ยาว"⁴ สิ่งที่ว่า เป็นสำหรับการดำรงชีวิตของสัตว์อีกอย่างหนึ่งคู่กับอาหารคือน้ำ สัตว์ต้องการน้ำดื่มและอาบ เพื่อให้ความเย็นสดชื่นแก่ร่างกายดังเช่นข้อความในติตถชาตกกล่าวไว้ว่า "...อุกรนายสารถี ท่านจงยังมาให้อาบน้ำและต้มน้ำที่ท่าโน่นบ้าง"⁵ ความต้องการทางกายภาพอื่น ๆ ของสัตว์ก็คือ การนอนในที่ ๆ มีอากาศหายใจเพียงพอซึ่งสัตว์ได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ประการสุดท้ายการสืบพันธุ์สามารถมีลูกได้และลูกจะมีลักษณะทางกายภาพเช่นเดียวกับพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ ความต้องการทางเพศของสัตว์นั้นจะติดตามฤดูกาล ในเลคคุดชาตกก็กล่าวไว้ในตอนท้ายว่า "สัตว์โลกทั้งปวงเป็นผู้พอใจในการเสพงาม"⁶

สัตว์เดรัจฉานมีเอกลักษณ์ทางกายภาพที่เห็นได้ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งคือ เวลาเคลื่อนไหวจะอยู่ในลักษณะลำตัวขนานกับพื้นโลกหรือไปโดยการขวางตัว ซึ่งต่างกับมนุษย์ ที่จุดนี้เวลาที่มนุษย์เคลื่อนไหวศีรษะจะตั้งตรงลำตัวตั้งได้ฉากกับพื้นโลก จึงเป็นเหตุให้

¹ ขุ. ข่า. ดิก. 27/499/123.

² ขุ. ข่า. จตุกก. 27/514/127.

³ ขุ. ข่า. ทุก. 27/333/90.

⁴ ขุ. ข่า. จตุกก. 27/638/148.

⁵ ขุ. ข่า. เอก. 27/25/9.

⁶ ขุ. ข่า. ทุก. 27/283/77.

มนุษย์ใช้แขนขามีประสิทธิภาพยิ่งกว่าสัตว์ ในเรื่องที่อยู่อาศัยนั้นสัตว์เดรัจฉานจะไม่มีที่อยู่ เป็นของตนโดยเฉพาะ ไม่เป็นแหล่งแหล่งเที่ยวอยู่ไปมาทั่วไปในพื้นที่ดิน สัตว์บางชนิดเช่น ผึ้ง นกล่ามารถสร้างรังสำหรับตนเองได้ แต่การสร้างรังก็นั้นก็ไม่มีวิวัฒนาการ เวลามันผ่านไปนานสักเท่าใดการสร้างรังของผึ้งและนกก็เป็นอยู่แบบเดิม สัตว์เดรัจฉานจำนวนมากดำเนิน ชีวิตลำบากมีภัยแห่งชีวิตรอบด้าน การจะมีชีวิตอยู่รอดแต่ละวันก็แสนจะลำบาก เป็นชีวิตที่ตกต่ำ อาจไฟได้รับแต่ความไม่สบายรอบด้าน การแสวงหาอาหารก็ต้องทำตลอดเวลาว่าจะได้ อาหารมาก็ลำบากต้องระแวงภัย คิดใจละดูังหวาดกลัว เช่น เกรงว่ามนุษย์จะมาประหารประหาร ตนในโกษาขียนชาตกกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "อุกรนายสารถี ม้าสินรพอาษาไนย ถูกลูกศร แหวงแล้ว"¹ ในบางครั้งสัตว์เล็ก ๆ ก็จะถูกมนุษย์ประหารประหารเพื่อนำมาเป็นอาหารดัง เช่นในสลปัสภิตชาตกกล่าวไว้ว่า "อุกรพราหมณ์ ข้าพเจ้ามีปลาตะเพียนอยู่ 7 ตัว ซึ่งนาย พราหมณ์เปิดขึ้นมาจากน้ำ"² การระแวงภัยจากมนุษย์หรือจากสัตว์ที่ใหญ่กว่าจะมาขบกัดตนเอง เช่นในวีรกชาตกกล่าวไว้ว่า "...บักชีผู้เที่ยวไปทั้งทางน้ำและทางบก บริโภคปลาลดเป็นมัจฉ นั้น"³ และถ้าหากว่ามีผู้ใดมาให้อาหารหรือให้การดูแลเลี้ยงดูนั้นนั้นก็หมายความว่าเขาทำ เพื่อประโยชน์ของเขาโดยมุ่งหวังประโยชน์จากสัตว์นั้น ๆ เช่น ข้อความในอาชัญญชาตกกล่าว ไว้ว่า "...ไม่ว่าเมื่อใดในขณะใด ณ ที่ไหน ๆ ณ สถานที่ใด ๆ มาอาษาไนยใช้กำลังรบ"⁴ และในกัณหชาตกกล่าวไว้ว่า "...ในที่ใด ๆ มีระหมัก ในที่ใดมีร่องน้ำลึก ชนทั้งหลาย ก็เทียมโคต่าในกาลนั้นทีเดียว"⁵ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภูมิของสัตว์เดรัจฉานนั้นจัด เป็นอภิสัตว์และต้องทนทุกข์ทรมานนั้น ๆ จนกว่าจะสิ้นกรรม นอกจากนี้ยังมีพุทธวจนะใน เอกภินาต อังคตตรนิกาย แสดงไว้ว่าในบรรดาสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายสัตว์น้ำมีมากกว่า สัตว์บก⁶

¹ ชู. ข่า. เอก. 27/23/8.

² ชู. ข่า. จตุกก. 27/562/134.

³ ชู. ข่า. ทุก. 27/258/71.

⁴ ชู. ข่า. เอก. 27/24/8.

⁵ ชู. ข่า. เอก. 27/29/10.

⁶ อ.ช. เอก. 20/205/44.

สัตว์ล้าคัยในชาตก

นาค

ในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกมีการกล่าวถึงนาคเป็นบางครั้ง ส่วนใหญ่ปรากฏในชาตกเช่น ภูริทัตชาตก และความเข้าใจเกี่ยวกับนาคในประเทศไทยก็จะเป็นความเข้าใจตามนิยายหรือชาตกที่ได้รับมาจากอินเดีย เราสามารถพบภาพวาดของนาคได้ตามจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง "ทศชาต" เป็นภาพวาดสัตว์ประเภทงูขนาดใหญ่มีหงอน งูเหล่านั้นกล่าวถึงนี่ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดพบเห็นจริง ๆ ในทางสัตววิทยาแต่เป็นลักษณะของการจินตนาการออกมาในรูปของจิตรกรรม โดยมีที่มาจากนิทานชาตกและนิยายโบราณของอินเดีย พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับกำเนิดของนาคแก่พระภิกษุที่กรุงลāvตีว่า "กำเนิดของนาค 4 จำพวกนี้ 4 จำพวกโสนคือ นาคที่เป็นอหฺหะ 1 นาคที่เป็นชลฺหะ 1 นาคที่เป็นสังเลหะ 1 นาคที่เป็นอุปฺปาติกะ 1"¹ นาคมีกำเนิดได้ 4 แบบคือ อหฺหะเกิดจากฟองไข่ ชลฺหะเกิดจากท้องแม่ สังเลหะเกิดในสิ่งสกปรก และอุปฺปาติกะคือเกิดเติบโตขึ้นมาทันทีทันใด และในบรรดานาคที่มีกำเนิดจาก 4 แบบนี้ นาคที่เป็นอุปฺปาติกะมีความประณีตมากที่สุด แต่ก็ยังได้ชื่อว่าเกิดในเตรจจานภูมิอยู่ ในอาณาจักรลุตตรกล่าวถึงมหาราชทั้ง 4 ตั้งพลชั้นไว้รักษาการ 4 คิดว่ามี เทพ วิศวรกษเป็นผู้พิทักษ์คุ้มครองพวกนาคดังนี้คือ "...และด้วยเสนา นาค รงใหญ่ ...มีท้าววิศวรกษเป็นอธิบดีของพวกนาคเป็นผู้ครองทิศประจิม"²

ราชาของนาคเป็นพวกเดียวกันถือเป็นสัตว์บริบูรณ์ใน วิรุจชาตกอธิบายไว้ว่า นาคบางพวกมีวิมานเป็นที่อยู่³ วิมานนั้นมิได้เกิดขึ้นตามฤดูกาล มิได้กระทำขึ้นเอง เทวดาทั้งหลายมิได้ให้แต่เป็นวิมานที่ได้มาด้วยบุญกรรมของตนเองในอดีตชาติ

¹ ล. ข. 17/519/286.

² ที. ปา. 11/207-212/173-177.

³ ที. ม. 10/243/231.

ในข่าดยังกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของพวกนาคไว้ว่า นาคมีทั้งชนิดที่อาศัยอยู่ในน้ำ พิภพอยู่ที่ใต้บาดาลและนาคที่อาศัยอยู่บนบก ดังเช่นในมหาลัมย์สูตรกล่าวถึง เหล่านาคที่มา เฝ้าพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์อีก 500 รูป ณ ป่ามหาวัน เขตพระนครกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะไว้ดังนี้

... อนึ่ง เหล่านาคที่อยู่ในสระชื่อนกสะบ้างอยู่ในเมืองเวลาสี่บ้าง พร้อมด้วยนาคบริษัทเหล่าตัจฉกะก็มา ทั้งพหลนาคและอัสลัตรนาคก็มานาคผู้อยู่ในท่าชื้อปายาคะกับญาติก็มา นาคผู้อยู่ในแม่น้ำเกิดในลุดลธรัฐภูมิ ผู้มีศักดิ์มา¹

มีข้อที่น่าสนใจ เกิดว่าความสับสนยังมีอยู่ ในข่าดยกทั่วไปแล้วส่วนมากจะยกความเป็นใหญ่ให้กับท้าววิรุฬหกัยเทพประจำทิศตะวันตก เป็นผู้มีอำนาจเหนือเหล่านาคที่อาศัยอยู่บนบก และเมื่อกล่าวถึงนาคที่อาศัยอยู่ในน้ำในมหาลุดลธก็ยกองค์ท้าวธรัฐภูมิเทพประจำทิศตะวันออก เป็นใหญ่ และนาคทั้ง 2 ประเภทนี้^{ส่วน}เป็นสัตว์ลัมย์บุญมีปราสาทราชวัง มีทรัพย์ลัมย์ปติ และมีอุทยานที่สวยงาม อนึ่งนาคเหล่านี้ยังสามารถจำแลงตนเป็นมนุษย์และอื่น ๆ ได้ ถ้านาคอยู่ในถิ่นที่อยู่ของตนเองก็จะมีการจำแลงร่างกายให้เป็นอื่นใด แต่ถ้าจะเดินทางไปแสวงหาอาหารในถิ่นอื่น ๆ สิ่งจะจำแลงร่าง การเนรมิตตนเองนั้นจะเนรมิตให้ดังงามได้ตามความปรารถนา อาจจำแลงร่างเป็น เทพบุตร เทพธิดา หรือจำแลงร่างเป็นสัตว์อื่น เวลาออกหากิน เช่น เป็นงู เขียวเป็นต้น เมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นก็กลับกลายเป็นสัตว์ที่โหดร้ายสามารถพันพอกล้อมบ้านเมืองได้ จะเนรมิตตนเองให้มีขนาดใหญ่มีสีชาวล้วนไข่นอนดหาง วงล้อมรอบเมืองใหญ่จนชาวเมืองเกรงกลัวก็ได้² ประชายนะพากันนับถือนาคบูชาด้วย นม ข้าว ปลาและปานะ อื่น ๆ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุพพกรรมที่ทำให้เกิดเป็นนาคแก่พระภิกษุ ณ นครลำวัดในลุดลธรัฐภูมิ ว่าแต่เดิมบุคคลใดก็ตามที่ปฏิบัติกรรมดีกรรมชั่วทั้งทาง กาย วาจา ใจ ต่างก็ได้ยิน

¹ ศ. ม. 10/243/231.

² ชู. ข่า. มหา. 28/692/211.

ได้ฟังมาว่าดังนี้ พวกนาคที่มีกำเนิด 4 ประเภท ที่กล่าวมาตอนต้นนั้นต่างมีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุขมาก และต่างก็ปรารถนาที่จะเป็นเช่นนั้นบ้าง ในชีวิตหลังตายของตน เมื่อคิดได้ตั้งนั้นต่างก็พากันบริจาคทาน ข้าว น้ำ ยาน มาลา ของหอม เครื่องอุปโภคที่นอน ที่พัก ประทับ และอุปกรณ์แห่งประทับ และเมื่อดับจิตแล้วก็ไปเกิดเป็นนาค¹ และเมื่อเกิดเป็นนาคแล้วก็มีความคิดใหม่ขึ้นมา ความคิดนั้นก็คือในอดีตชาติพวกเขาปฏิบัติกรรมดี กรรมชั่วทางกาย วาจาและใจ จึงได้มาเกิดเป็นนาคเช่นนี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงชักชวนกันในกลุ่มนาคให้ประพฤติสุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ และเมื่อดับจิตลงแล้วชีวิตหลังตายนั้นก็จะมีผลเข้าถึงสุคติ โลก และสวรรค์ ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จึงทำให้นาคที่มีกำเนิดทั้ง 4 ประเภทพากันตั้งปณิธานรักษาอุโบสถศีล คือ ถือศีลแปด

ในบทความเรื่อง "คำสอนและปรัชญาในคัมภีร์ชาดก" ของวิจิตร เกิดวิไลชัย ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าเราไม่รู้ว่านาคเป็นรูปเคารพที่มีอยู่จริงในโลก ก็น่าจะมีแนวโน้มทำให้เชื่อว่าหมายถึงชนเผ่าหนึ่งที่น่าเชื่อถือ และเมื่อพิจารณาตามคำกล่าวชนเผ่าใดในอินเดียที่มีลักษณะดังกล่าว ก็พอจะสรุปความได้ว่า "นาค" หรือ "นาคะ" นั้นเป็นชื่อเรียกชนเผ่ามอญโกเสียนผสมเผ่าหนึ่งอาศัยอยู่แถบที่ราบสูงอิหร่านซึ่งเป็นจุดที่พวกอารยันกับมอญโกเสียนมาพบกัน ภาษาสันสกฤตเรียกที่ราบสูงนี้ว่า "นาคะ" พวกนาคมีความใกล้ชิดทางเผ่าพันธุ์กับพวก "ไซเรียน" ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของยูเรเชีย และพวกไซเรียนนี้ก็นับถือเทพเหมือนกันมีหลักฐานสนับสนุนได้ว่ามีการสลักเล็ลลาร้างเทวรูปไว้มูซาและพวกนาคก็น่าจะถือประเพณีนี้สืบเนื่องต่อกันมา คือนับถือเทพเช่นเดียวกับถิ่นโบราณอื่น ๆ²

พวกนาคที่กล่าวถึงนั้นมีความสามารถในการสร้างวัตถุศิลปกรรมแกะสลักและจิตรกรรมและมีอิทธิพลต่อวรรณคดี ศิลปวิทยาของอินเดีย หลักฐานที่สนับสนุนคือ การเขียนหนังสือของอินเดียที่นั้น เรียกตัวอักษรที่นำมาใช้ในภาษาสันสกฤตว่า "นาศิ" ซึ่งแปลว่า "การ

¹ ลี. ช. 17/521/286.

² วิจิตร เกิดวิไลชัย. "นาค; คำสอนและปรัชญาในคัมภีร์ชาดก," วารสารอักษรศาสตร์ 6 (มกราคม 2516): 38-40.

เขียนของนาค"¹ ชื่อโกบุญ นักปรัชญาบางท่านของอินเดียก็มีคำว่า"นาค" ปรากฏอยู่ด้วยเช่น นาคชุมชน นาคเล่น ฯ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมของพวกฮินดูคือพิธีบูชา"นาคบุญมี" คือการ บูชาภาพงู "อนันตนาคราช" มีการอดอาหารไม่ทำร้ายงู เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า เรื่อง ของนาคที่ปรากฏในชาดกจึงเป็นผลสะท้อนทางจินตนาการออกมาในรูปเทพนิยายนั่นเอง

ครุฑ

ครุฑคู่กับนาคมีตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมาว่า เป็นศัตรูกันเหมือนเช่นธรรมชาติ ของนกกับงู พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระภิกษุ ณ กรุงลำวัดถึงกำเนิดของครุฑไว้ในลุ่มบัณฑลสังยุตต์ว่า

...ดูครุฑทั้งหลายกำเนิดของครุฑ 4 จำพวกนี้ 4 จำพวกเป็นโณ
คือครุฑเป็นอัสถะ 1 ครุฑที่เป็นยลาพูชะ 1 ครุฑที่เป็นสังเสถชะ 1
ครุฑที่เป็นอุปาติกะ 1²

ครุฑมีกำเนิดได้ 4 แบบ คือ อัสถะเกิดจากฟองไข่ ยลาพูชะเกิดจากท้องแม่
สังเสถชะเกิดในสิ่งสกปรก และอุปาติกะคือเกิดแล้วเติบโตขึ้นมาทันทีทันใด ในบรรดาครุฑ
ทั้ง 4 ประเภทนี้ ครุฑที่เป็นอุปาติกะมีความประณีตมากที่สุดแต่ถึงอย่างไรก็ยังคงเป็นเตรัจฉาน
ภูมิอยู่ ครุฑเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ลูบรณ ที่อยู่อาศัยอยู่ป่าฉิมพลีหรือป่าจ้าว อกของครุฑ
จะมีขนาดใหญ่ปีกขยับและขวามีขนยาวมากมีเรียวแรงมากเป็นพิเศษ การเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง
จะเกิดเสียงดัง เกิดการสะเทือนและหวุ่นไหวแก่สิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้เคียง

เรื่องของครุฑนั้นมีเล่าไว้ในนิทานชาดกหลายแห่ง อย่างเช่นในลุ่มบัณฑลสังยุตต์เล่า
ว่าอาหารที่สำคัญของครุฑคือนาค ครุฑที่เป็นอัสถะน่านาคที่เป็นอัสถะไปเป็นอาหารได้แต่จะ
น่านาคที่เป็นยลาพูชะ สังเสถชะและอุปาติกะไปเป็นอาหารไม่ได้ ครุฑที่เป็นยลาพูชะน่านาค
ที่เป็นอัสถะและยลาพูชะไปเป็นอาหารได้ น่านาคที่เป็นสังเสถชะ และ อุปาติกะไปเป็น
อาหารไม่ได้ ครุฑที่เป็นสังเสถชะยอมน่านาคที่เป็นอัสถะ ยลาพูชะ และสังเสถไปเป็น
อาหารได้ น่านาคที่เป็นอุปาติกะไปเป็นอาหารไม่ได้ และครุฑที่เป็นอุปาติกะยอม^๕
ที่เป็นอัสถะ ยลาพูชะ สังเสถชะ และอุปาติกะไปเป็นอาหารได้³

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ล. ข. 17/531/292.

³ เรื่องเดียวกัน.

ในอุทฺต ขาดกล่าว่า แต่เดิมครุฑยังไม่รู้จักวิธีสับนาคจึงสับทางศีรษะและหน้า
แยกเพราะลมปีกของครุฑยังมีทั้งทวนกลับนั้นครุฑตนนี้ก็สามารถสับนาคขึ้นมาได้ปล่อยนาคให้
ห้อยหางป็นไปขณะผ่านต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งนาคได้ยืมวดหางพันต้นไทรเพื่อหาทางให้หลุดพ้น
จากครุฑแต่ไม่สำเร็จ ครุฑมีกำลังมากไม่รู้สึกอะไรป็นไปเรื่อย ๆ ต้นไทรก็เลยถูกถอนราก
ติดไปด้วย และเมื่อถึงถิ่นที่อยู่ของตนก็ฝึกนาคกินมันเหลวเป็นอาหารส่วนร่างของนาคก็ทิ้งลง
มหาสมุทรไป แต่เมื่อครุฑพบต้นไทรถูกถอนรากติดมาก็สะดุดใจว่าเป็นต้นไทรที่ซ่อนอยู่ปลายลาน
ของดาบปล้นหนึ่งซึ่งป่าทมิฬนาคจึงกระแวงโทษภัยจึงจำแลงร่างเป็นมนุษย์เข้าไปหาดาบปล้นแล้ว
ถวายนมดื่สำหรับสับนาคแก่ดาบปล้น เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าครุฑเป็นสัตว์ที่มีความสมบูรณ์
คือมีความเป็นอยู่เหมือนเทพในสวรรค์มีศักดิ์วาอนุภาพและเนรมิตตนได้ เนรมิตตนเป็น
มนุษย์ก็ได้ เป็นพรหมณ์ เป็นอย่างอื่นตามแต่ที่ตนต้องการ¹

ในปฐกษัตริย์ ขาด ได้เล่าถึงวิธีการสับนาคที่ถูกต้องว่ามีนักบวชเปลือยผู้หนึ่งที่พระยา
ครุฑกับพระยานคราจะมาหาและสนทนาด้วยต่าง เวลาวัน ครั้งหนึ่งพระยาครุฑได้กล่าวแก่นักบวชว่า
เหล่าครุฑที่เป็นญาติต่างก็พบกับความพินาศเพราะสับนาคไม่ถูกวิธีและได้ขอร้องให้นักบวชผู้
นี้หาอุบายหลอกถามพระยานคราถึงวิธีที่ถูกต้อง ต่อมาเมื่อพระยานคราซื้อบิณฑบาต
มาสนทนากับนักบวชผู้นี้ก็ถูกนักบวชสร้างอุบายหลอกถาม พระยาครุฑหลงเชื่อจึงบอกความจริง
แต่ก็ขอร้องนักบวชว่าอย่าได้บอกใครเป็นอันขาดเพราะสามารถป็นตาลคุณและโทษให้แก่พวก
ตนได้ ความจริงนั้นก็พอพินาศจะกลืนดินถ่วงตัวเข้าไว้เมื่อพวกครุฑพยายามจูดก็สำเร็จยาก
และหน้าแยกเพราะลมปีกของครุฑก็จะพันทวนกลับหน้าไม่พ้นก็จะถูกน้ำท่วมตาย แต่ถ้าหาก
สับทางหางให้ศีรษะห้อยลงนาคก็จะสับรากดินออกทำให้ตัวเบา ครุฑสับนาคได้สำเร็จ²

เรื่องของครุฑเป็นความเชื่อของคนโบราณมีปรากฏทั้งในคัมภีร์ชาดกของคำล้นาพุทธ
และคัมภีร์ของคำล้นาพราหมณ์ ในคำล้นาพราหมณ์กล่าวว่าครุฑเป็นพาหนะของพระวิษณุ³ ใน

¹ ข. มหา. 28/687-774/221-228.

² ข. ตีลิต. 27/2387-2405/468-473.

³ วิจิตร เกิดวิไลชัย, "ครุฑ: คำล้นาและปรัชญาในคัมภีร์ชาดก," วารสาร

นิทานโบราณกาลชาติก็กล่าวถึงนกใหญ่ ๆ อย่างเช่นครุฑ ปราภฏในนวนิยายของอาหรับ กรีก เปอร์เซีย ฮีบตี อย่างไรก็ตามเรื่องนกยักษ์ที่เล่าต่อกันมาดี ก็มิใช่ จะไร้สาระ นกยักษ์เหล่านี้อาจได้เคยมีปรากฏอยู่จริงในทางสัตววิทยา ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และเมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบันนี้ก็อาจสูญพันธุ์ไปแล้ว แต่ก็ยังมีหลักฐานทิ้งซากไว้ในชั้น ของดินมนุษย์มาพบ เข้าก็ประทับใจจึงสร้างจินตนาการขึ้นในรูปของนิทาน เมื่อมาถึงระยะเวลาของคำเล่าพุทธเจริญรุ่งเรืองก็อาจจะมีการแต่งเติมกลายเป็นครุฑเป็นสัตว์พิเศษ กึ่งนก กึ่งมนุษย์ และกึ่งเทพไป บางท้องถิ่นจินตนาการเป็นนิทาน บางท้องถิ่นขยายรูปมาเป็น เทพนิยายแล้วลุ่มนวลขึ้นด้วย เรื่องราวมหัศจรรย์จนกลายเป็นคำเล่าเป็นสัตว์พิเศษไป

ในตอนท้ายของลุ่มนวลผู้ยุดต์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุพพกรรมที่ทำให้เกิดเป็น ครุฑว่า บุคคลใดที่ปฏิบัติกรรมทั้งกรรมดีและกรรมชั่วและทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่างก็ได้ ยินการกล่าวขานมาว่าพวกครุฑที่มีกำเนิดทั้ง 4 ประเภทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นมีอายุยืน มีวรรณะงามและมีความสุขมาก เขาเหล่านั้นมีความปรารถนาที่จะเกิดในหมู่ครุฑ ต่างก็ ทำทานให้ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก ประทับ และอุปกรณ์แห่งประทิป เมื่อดับจิตไปแล้วก็จะไปเกิดเป็นครุฑตามที่เขาต้องการ¹

พืชและลักษณะตามธรรมชาติ

ในคัมภีร์ลุ่มนวลผู้ยุดต์ก็กล่าวถึงลักษณะทางธรรมชาติของพืชโดยเริ่มต้นที่ความเจริญเติบโตจนถึงสิ้นสุดชีวิตของพืช โดยมีวัตถุประสงค์ประสงค์ในการเปรียบเทียบกับหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มิใช่วัตถุประสงค์ที่จะวางรากฐานทางพฤกษศาสตร์โดยตรง แม้กระนั้นก็ได้ให้ภาพเกี่ยวกับธรรมชาติของพืชในแง่จักรวาลวิทยาได้บ้างโดยจะกล่าวถึงทั้งหมด 3 ประเด็นคือ การแพร่พันธุ์และการเจริญเติบโต ลักษณะตามธรรมชาติของต้นไม้บางชนิดตามคัมภีร์ลุ่มนวลผู้ยุดต์ และประโยชน์ของพืช

การแพร่พันธุ์และการเจริญเติบโต

ตามพืชลุ่มนวลผู้ยุดต์ได้จำแนกพืชตามลักษณะการแพร่พันธุ์ได้ 5 ประเภท คือพืชงอกจากรากเหง้า พืชงอกจากลำต้น พืชงอกจากข้อ พืชงอกจากยอด และพืชงอกจากเมล็ด และข้อความในตอนกลางของพืชลุ่มนวลผู้ยุดต์ได้แยกแยะถึงปัจจัยที่ทำให้พืชเจริญเติบโตไว้ว่า

¹ ล. ข. 17/532/292.

... อุดรภิกขุทั้งหลายก็พืช 5 อย่างนี้มิได้ถูกทำลาย ไม่น้ำ
ไม่ถูกลมแดด ทำให้เสียยังเพาะขึ้น อันบุคคลเก็บไว้ให้ดี แต่
ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ พืช 5 อย่างนี้ ถึงถึงความเจริญงอกงามได้หรือ¹

พืชต้องการดิน น้ำ อาหาร เพื่อสร้างความเจริญเติบโตและสามารถสร้าง
อาหารได้เองโดยอาศัยแสงแดดในการสังเคราะห์แสง นอกจากอาหารแล้วพืชยังต้องการ
การทำนุบำรุงรักษา เช่น ไม่ถูกทิ้งให้เน่า หรือถูกแดด ถูกลมมากจนเกินไป ต้นไม้ก็จะ
สามารถเพาะขึ้นและขยายพันธุ์ต่อไปได้ คำอธิบายเรื่องเหตุและปัจจัยในแง่การเกิดผีมี
กล่าวไว้ในปฐมมหารุกขสูตรว่า ต้นไม้ยืนต้น ขนาดใหญ่จะต้องใช้เวลาในการเจริญเติบโต
นานพอควร จนกว่าจะมีรากหยั่งลึกลงไปแผ่ขยายทั้งรากขนาดใหญ่ รากขนาดเล็กไปใน
บริเวณใกล้เคียง รากที่อยู่เบื้องบนสุดจะทำการดูดอาหาร ดูดความชื้นารสจากดินไป
เลี้ยงลำต้นถ้าต้นไม้มีอาหารอยู่เต็มอก็จะสามารถมีอายุอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าทรง
เปรียบเทียบกับการอธิบายเรื่องเหตุและปัจจัยในส่ายเกิดว่า เพราะต้อหาเป็นปัจจัย
สิ่งมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยสิ่งมีภพ ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นต้นเหตุของความทุกข์
ทั้งปวง

ส่วนเหตุและปัจจัยในแง่ของการดับนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบกับ
การสิ้นสุดของความเจริญเติบโตของพืช ในตอนท้ายของปฐมมหารุกขสูตรว่า

... อุดรภิกขุทั้งหลายต้นไม้ใหญ่ตั้งอยู่อย่างนั้นที่นั่นบุรุษเอาคบและ
ภาชนะมาตัดต้นไม้ แล้วขุดลงไปครึ่งขุดลงไปแล้วค้ำเอารากใหญ่เล็ก
แม้เท่ากำกานแฝกขึ้น บุรุษนั้นจึงทอนต้นไม้ขึ้นเป็นท่อนเล็กท่อนใหญ่แล้ว
ชิงผ้าครั้นผ้าแล้วเสียดเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วฝังลงตากแดด ครั้นฝังลง
ตากแดดแล้วจึงเอาไฟเผา แล้วทำให้เป็นเขม่า ครั้นทำให้เป็นเขม่า
แล้ว จึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำที่มีกระแสแล้วอันเขี้ยว ก็เมื่อเป็น
อย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่ขึ้นถูกตัดเอารากขึ้นแล้ว ถูกทำให้เป็นสังตัตตล
ยอดด้วน ถึงความไม่มี ไม่เกิด อีกต่อไป²

¹ ล. ข. 17/106/59.

² ล. ฉ. 16/209/87.

การยกตัวอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบการอธิบายให้ภิกษุเข้าใจว่า ถ้า ตัณหาดับ อุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความทุกข์ดับด้วยประการทั้งปวง พระภิกษุ พระภิกษุณีจะไม่ยึดมั่นในสิ่งใดจนเกินไปแม้แต่ความพอใจในธรรมทั้งหลายซึ่งความรู้สึกดังกล่าวจะบังเกิดขึ้นได้เสมอและต้องดับให้หมดสิ้นไป

ลักษณะตามธรรมชาติของต้นไม้บางชนิดตามคัมภีร์ลุตตัมตปิฎก

ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นกร่าง ต้นมะเดื่อ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงต้นไม้ดังกล่าวว่า "อุกรภิกษุทั้งหลาย ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นกร่าง หรือต้นมะเดื่อ เป็นต้นไม้มียางขนาดใหญ่ ขนาดร่น ขนาดเล็ก บุรุษ เอาขวานอันคมสับต้นไม้ ณ ที่แห่งหนึ่ง ยางพึงไหลออกหรือ"¹ การตรัสเช่นนี้เป็นการตรัส ล้อนแก่พระสาวกว่าภิกษุ ภิกษุณี รูปหนึ่ง รูปใดก็ตาม ยังยอมให้ตัดหาอันใดแก่ ราคะ โทละ โมหะ ครอบงำจิตใจอยู่ ตัณหานั้นเปรียบเหมือนยางไม้ซึ่งมีอยู่โดยธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ตัณหาคือสิ่งที่ พระภิกษุ พระภิกษุณี จะต้องขจัดให้หมดไปจากจิตใจ ไม่ว่าจะ เป็น ราคะ โทละ โมหะ ที่มีอยู่ในรูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์คือการรู้แจ้งด้วย ใจก็ตาม ในตอนท้ายของชिरุกขลุตตัม พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

...อุกรภิกษุทั้งหลาย ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นกร่าง หรือต้นมะเดื่อ
ซึ่งเป็นต้นไม้ยาง เป็นต้นไม้แห้ง เป็นไม้ผุ ภายนอกฤดูฝน บุรุษเอา
ขวานคมสับต้นไม้ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ยางพึงไหลออกมาหรือ
ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า²

เมื่อสิ้นฤดูฤดูฝนแล้วต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เหล่านี้จะแห้งผุ ถ้าผู้ใดเอาขวานหรือมีด ไปสับต้นไม้เหล่านั้นจะมียางไหลออกมา เหมือนพระภิกษุ พระภิกษุณี ที่สามารถขจัดตัณหาราคะ โทละ โมหะ ไม่ให้ผ่านเข้ามาทางจิตใจอีกต่อไป

¹ ลี. สพี. 18/292/194.

² ลี. สพี. 18/294/196.

ต้นหว้า

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่เหล่าพระภิกษุในรูกยสูตรที่ 1 ว่า ยอดของต้นไม้อินชัมพุทรีปได้แก่ต้นหว้า¹ ต้นหว้านั้นมีผู้กล่าวไว้ว่าเป็นต้นไม้พื้นเมืองที่มีอยู่เดิมของชัมพุทรีป อันงอกงามทุกแห่ง เมื่อถูกหว้าลู่แล้วร่วงหล่นอยู่ตามพื้นดิน ลูกหว้าจะแตกสีเหมือนทองลู่ ในไตรภูมิพระร่วงเรียกชื่อว่า ชัมพุท² ประโยชน์โดยตรงของลูกหว้าก็คือเป็นอาหารประเภทผลไม้ที่ค่อนข้างจะมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ และอินเดียโบราณได้ชื่อว่า ชัมพุทรีปก็เพราะเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบไว้ในตอนท้ายของรูกยสูตรที่ 1 ว่า ต้นหว้าเป็นยอดของต้นไม้อินชัมพุทรีป เหมือนเช่นที่บัณฑิตกล่าวไว้ว่า บัณฑิตที่รู้เป็นยอดแห่งโพธิปักขิยธรรม* ซึ่งเป็นไปเพื่อการตรัสรู้เช่นนั้น

ต้นปาริฉัตตะกะ (ต้นทองกวาว)³

ตามรูกยสูตรที่ 2 กล่าวถึงต้นปาริฉัตตะกะว่าเป็นต้นไม้อิงของเทวดาชั้นดาวดึงส์ และกล่าวกันว่าเป็นยอดของต้นไม้อินชัมพุทรีป⁴ มีข้อที่พึงสังเกตว่าต้นปาริฉัตตะกะเป็นต้นไม้อิงที่มีอยู่ในโลกนี้เอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามจำนวนที่บรรยายก็ได้ให้ภาพเกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติของพืชแล้วเปรียบเทียบกับหลักธรรมได้เข้าใจพอสมควร คำอธิบายในปาริฉัตตะกะสูตรมีว่า เมื่อต้นปาริฉัตตะกะถูกขี้มีการเปลี่ยนแปลง เช่น มีใบเหลือง ผลัดใบใหม่

¹ ลี. ม. 19/1070/295.

² พระมหาธรรมราชาที่ 1 ญาณลิโท, ไตรภูมิพระร่วง (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2526), หน้า 133.

* โพธิปักขิยธรรม ได้แก่ ธรรมที่ช่วยอุดหนุน การตรัสรู้ ในที่นี้ หมายถึง อินทรีย์ 5 จาก ลี. ม. 19/1024 /284.

³ ป.หลงสัมบุญ(ร.อ.ประยุทธ์ หลงสัมบุญ), พจนานุกรมบาลี-ไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 405.

⁴ ลี. ม. 19/1073/296.

ผลดอก มีดอกตูม ดอกแรกแย้ม ดอกบานเต็มที่ เหล่าเทวดาจะพากันยินดีอย่างยิ่งยอมให้
 กามคุณ 5 ผ่านเข้ามาในจิตอยู่ และเมื่อปาริศัตตกพฤษ์บานเต็มที่ก็จะส่งกลิ่นไปได้ 100
 โยชน์ตามลม พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่า "อริยสาวกเปรียบเหมือน ปาริศัตตกพฤษ์
 ของเทวดาชั้นดาวดึงส์"¹

เมื่อใดที่ต้นไม้มีใบเหลืองก็เปรียบเหมือนอริยสาวกปลงผมและทนต์นุ่งห่มผ้า
 กล่าวศีลแล้วออกบวชเป็นบรรพชิต ถ้าต้นไม้มีผลสดใบใหม่เปรียบเหมือนอริยสาวก
 ออกจากกามล้นละอกุศลกรรมบรรลุปฐมฌานมีวิตรก วิจารณ์ และมีความลุ่มลึกเกิดจากความ
 วิเวก เมื่อต้นปาริศัตตกพฤษ์ ผลิดอก ออกใบก็เปรียบเหมือนอริยสาวกบรรลุดุติยฌาน
 มีความผ่องใสแห่งจิต ภายในไม่มีวิตรก วิจารณ์ มีความลุ่มลึกเกิดจากสมาธิ เมื่อต้นไม้
 เป็นดอกเป็นใบเปรียบเหมือนอริยสาวกมีอุเบกขา มีสติ สัมปชัญญะ ความปิติสันใจและมี
 ความลุ่มด้วยนามกาย บรรลุดุติยฌาน เมื่อปาริศัตตกพฤษ์เป็นดอกตูมก็เหมือนกับอริยสาวก
 บรรลุดุตตฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีลุ่ม ละทุกข์ ละลุ่มดับโลภมัวสั โทมนวลก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขา
 เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ และถ้าดอกไม้เริ่มแย้ม อริยสาวกจะแจ่มแจ้งในเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
 อันดับกิเลสได้หมดสิ้นด้วยปัญญา และในขั้นสุดท้ายเมื่อดอกปาริศัตตกพฤษ์บานเต็มที่ส่งกลิ่น
 ไปไกลแสนไกลเปรียบเหมือนกับภุมมเทวดาประกาศไปให้ได้อันว่า อริยสาวกรูปนี้ ชั่วอย่างนี้
 อยู่หมู่บ้านโน้น นิคมโน้นมาบวชเป็นบรรพชิต บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ดับกิเลสให้สิ้นไป
 ด้วยปัญญา การประกาศนี้จะก้องไกลไปถึงเทวดาชั้นจตุรหารายชั้นดาวดึงส์ ขึ้นยามา
 ขึ้นดูสิต ขึ้นนิมมานนรติ ขึ้นปรนิมิตวาล์วลิต และเมื่อเทวดาชั้นพรหมได้อันเทวดาชั้น
 ปรนิมิตวาล์วลิตประกาศแล้วก็จะประกาศต่อในทำนองเดียวกันให้ได้อันไปทั่วพรหมโลก²

ต้นจิตตปาฐลี

รุกยสูตรที่ 3 กล่าวว่า ต้นจิตตปาฐลีเป็นยอดของต้นไม้ในหมู่สุระ³
 ต้นจิตตปาฐลี คือต้นแคฝอย⁴ ในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 กล่าวไว้ว่าเมื่อถึงเวลา

¹ อ. ลุตตก. 23/66/94.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ส. ม. 19/1076/297

⁴ ป. หลงลุ่มบุญ (ร.อ. ประยุทธ์ หลงลุ่มบุญ), พจนานุกรม บาลี-ไทย (กรุงเทพฯ-
 มหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2519), หน้า 397.

ดอกลิตตปาฐลีของพวกอสูรบาน พวกอสูรจะยกผลมาทำสงครามกับเทวดา ต่างรุกได้บ้าง ต้องล่าทัพบ้าง บางทีอสูรแพ้แต่บางทีเทวดาก็แพ้ เปรียบเทวดาได้กับความดี อสูรเปรียบ ได้กับความชั่วและจิตใจของมนุษย์คือลัทธิ ในจิตใจของมนุษย์นั้นบางครั้งความดีก็ชนะ ความชั่ว บางครั้งความชั่วยิ่งชนะความดี

ต้นโกฏลิมพลี

รุกขสูตรที่ 4 ได้อธิบายถึงต้นโกฏลิมพลีหรือไม้จิวป่าว่าเป็นยอด ของต้นไม้ของเหล่าครุฑ¹ หนังสือไตรภูมิพระร่วงได้อธิบายไว้ว่ามีสระน้ำขนาดใหญ่ชื่อ ลิมพลี² เป็นที่อาศัยของเหล่าครุฑอยู่บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ รอบ ๆ สระมีไม้จิวป่า ล้อมรอบ ทุก ๆ ต้นมีความสูงเท่ากันขนาดใหญ่เท่ากันสีเขียวสดเล่มอกันหมดเหมือนกับ มีผู้มาจำแลงไว้

ต้นไม้ทั้ง 4 ที่กล่าวมาแล้วนั้น เช่น ต้นหว้ากิติ ต้นปาริฉัตตกะพุกษกิติ ต้น จิตตปาฐลีกิติ และต้นโกฏลิมพลีกิติ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าความเล็คือเป็นยอด ของต้นไม้ทั้ง 4 เปรียบเหมือนบัณฑิตที่ซึ่งบัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดแห่งโพธิปักขิยธรรมซึ่ง เป็น ไปเพื่อการตรัสรู้

อนึ่งต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่จะมีลักษณะสมบูรณ์ต้องประกอบด้วย "ต้นไม้สมบูรณ์ด้วยกิ่งใบ กระจาดกิติ เปลือกกิติ กระจักกิติ แก่นกิติ ของต้นไม้" ³ ข้อความนี้อยู่ในคัมภีร์ไตรภูมิ พระพุทธเจ้าทรงสอนแก่เหล่าสาวก โดยเปรียบเทียบว่าเมื่อบุคคลใดมีศีโรตัสปะ คือความละเอียดใจ ในการกระทำบาป และความเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้น ถ้าทั้งสองอย่างนี้เข้า ครอบงำจิตใจแล้วก็ถือว่าบุคคลนั้นมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ อินทรีย์สังวรของ

¹ ส. ม. 19/1079/297.

² พระมหารัชมรรษาที่ 1 ญาณสิโต, ไตรภูมิภาพหรือไตรภูมิพระร่วง ฉบับตรวจ สืบใหม่ (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2526), หน้า 24.

³ อ. สุตตก. 23/62/83.

บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาโอตตัพยะย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย เหมือนต้นไม้ที่มีความสมบูรณ์ด้วย
ลักษณะต่าง ๆ ทางกายภาพดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น

ธัญพืช

ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นการกล่าวถึงต้นไม้ยืนต้นในคัมภีร์ผู้ตถะในตปิฎก
ยังกล่าวถึงธัญพืช ซึ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์คือต้นข้าวไว้ดังนี้

...อุทกริกษุทั้งหลาย นานในโลกนี้ ไม่เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ 1 ไม่เป็นที่
ที่ปนหินปนกรวด 1 ไม่เป็นที่ดินเค็ม 1 เป็นที่ไกลงสีกัด 1 เป็นที่มี
ทางน้ำเข้าได้ 1 เป็นที่มีทางน้ำออกได้ 1 เป็นที่มีเหมือง 1 เป็นที่
มีคัมภี 1 อุทกริกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ 8
ประการนี้ ย่อมมีผลมาก¹

พื้นที่ที่เหมาะสมในการทำงานต้องไม่ใช่ที่ลุ่มลึบที่ตอนแต่ต้องเป็นที่ลุ่มและดินที่เหมาะสมใน
การปลูกข้าว นั้นชั้นบนของดินควร เป็นดินเหนียวไม่ใช่ดินปนทรายปนหินปนกรวด ถ้าเป็น
ดินเหนียวจะมีคุณสมบัติเก็บกักน้ำได้ดีสามารถไกลงสีกัดและเป็นที่ที่เก็บกักน้ำไว้ได้ชั่วระยะ
เวลาหนึ่ง ในระยะเวลาเริ่มต้นของการเพาะปลูกเป็นระยะเวลาที่ต้องการน้ำ จึงมีการทำ
คันนาเพื่อการขุดเหมือง แต่เมื่อถึงเวลาข้าวแตกรวงแล้วก็ เป็นระยะเวลาที่ไม่ต้องการการเก็บ
กักน้ำก็ต้องมีการระบายน้ำ ถ้าการทำงานมีองค์ประกอบทั้ง 8 อย่างผลผลิตก็จะสมบูรณ์
พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าท่านที่บุคคลให้แก่ลัทธิพราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8
นั้นย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มากมีความเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายออกไปเช่นเดียวกับการทำนา
ลงไปในที่ ๆ มีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ 8 อย่างนั้น และบุคคลใดก็ตามที่ยึดมั่นปฏิบัติตาม
อริยมรรคมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ
สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสีล สัมมาสมาธิ บุคคลเหล่านั้นจะสามารถกำจัด
มลทินทั้งปวงบรรลุเป็นพระอรหันต์ บรรลุนิพพานสัมปทาได้ และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ต้นกะสัมพิก ต้นจันทร์แดง และต้นมะลิ

รุกขชาติทั้ง 3 ชนิดนี้ได้รับการยกย่องว่ามีคุณสมบัตินี้และแตกต่างจาก
รุกขชาติอื่น ๆ เช่น "ไม้กะสัมพิกได้รับการยกย่องว่ามีกลิ่นหอมที่รากเป็นเลิศ ไม้จันทร์แดง

¹อง. อฎฐก. 23/124/184.

ได้รับการยกย่องว่ามีกลิ่นหอมที่แก่นเป็นเลิศ และต้นมะลิได้รับการยกย่องว่ามีกลิ่นหอมที่ดอกเป็นเลิศ"¹ พันธุ์ไม้ทั้ง 3 ชนิดนี้หาได้ยากและได้รับการยกย่องว่าเป็นรุกขชาติชั้นสูงชั้นดี เป็นที่พอใจต่างก็รัฐบรรพคุณและหากันยกย่องสรรเสริญ พระพุทธเจ้าได้ทรงเปรียบเทียบไว้ใน ชาติถลุดรว่า เหมือนกับพระภิกษุผู้ไม่ประมาทยอมเจริญด้วยอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 และนับว่าเป็นเลิศในกุศลธรรม²

ประโยชน์ของพืช

ประโยชน์ของพืชนั้นมีมา ๆ ประการ บางชนิดเป็นอาหารสำหรับมนุษย์โดยตรง บางชนิดเป็นอาหารของสัตว์ บางชนิดเป็นสมุนไพรโรคโคโรนา และบางชนิดมีกลิ่นหอมและประการสุดท้ายถ้าถือโดยธรรมชาติแล้วพืชก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ประดับประดาโลกใหน้าร้อนนี้ และในคัมภีร์ลุตตันตปิฎกนั้นมีการบรรยายถึงเรื่องราวเหล่านี้หลายครั้งในชาดกหลาย ๆ เรื่อง เช่นมีข้อความที่กล่าวชมธรรมชาติบริเวณเขาเวงกตอันเป็นที่ตั้งอาศรมของพระเวฬุสัณทรว่า

...ต้นมะม่วง ต้นขมิ้น ต้นมะขวิดและต้นมะเดื่อมีผลลูกอยู่ในที่ต่ำ ๆ
ป่าไม้นั้นเป็นที่ให้ความเจริญยินดี เพราะมีหมู่ไม้มลบริโรคโคโรนาเป็นอันมาก
...ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจในที่ไม้อากาศอันมีลมระบอบยรรยิตารดาชไป
ด้วยปทุมชาติและอุบล³

และในชาดกเรื่องเดียวกันนี้มีการบรรยายถึงลักษณะทางธรรมชาติของต้นไม้ที่แปลกออกไปคือกล่าวว่ามีต้นไม้ที่อยู่วัดบริเวณเขาเวงกตต่างยืนยมนิดกับการเสด็จมาของพระเวฬุสัณทรคือ "เมื่อต้นไม้ถูกลมพัดจะสะบัดกิ่งและใบเสียดสีกัน คล้ายจะส่งภาษาเรียกผู้คนที่กำลังเดินไปให้หยุด และเหมือนดังจะชักชวนผู้คนที่เหล่านั้นให้พักผ่อน ณ ที่นั้นด้วยความยืนยมนิด"⁴

¹ ส. ม. 19/256-257/70-71.

² เรื่องเดียวกัน.

³ พ. ช. มหา. 28/1149/356-357.

⁴ พ. ช. มหา. 28/1139/350.

พระพุทธเจ้าได้จับมาต้นไม้อื่นเหมือนมนุษย์ภูมิ ต้นไม้เกิดในพื้นที่ลุ่มน้ำลุ่มมีใบอ่อน และใบแก่แก่หนา มีร่มเงานำร่มเย็นน่าพักผ่อนพอสมควร เมื่อบุคคลใดมีศีลธรรมประจำใจ มีมนุษยธรรมในขณะที่มีชีวิตอยู่กับคนนั้นย่อมได้ชื่อว่าอยู่ในวิถีสันติร่มรื่นมีใบดกนั้น

ไตรลักษณ์ และธรรมนิยามกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต

มนุษย์ สัตว์ พืช จัดได้ว่าเป็นสิ่งมีชีวิต ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของโลก และสำหรับ สัตว์และพืชนั้นก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ เช่นลักษณะการเจริญเติบโตของพืช การที่ดิน น้ำ ปุ๋ย ช่วยให้ต้นไม้เจริญงอกงามจัดเป็นจุดนิยาม ส่วนกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ การมีพันธุกรรม ของสัตว์การแบ่งเพศนั้นจัดเป็นพืชนิยาม การสืบพันธุ์ของต้นไม้มีจำนวนมากเกิดจากละอองเกสร ที่ลมพัดไปติดหรือไม้ก็เกิดจากตัวแมลงกินต็มเกสรน้ำหวาน เหล่านั้นแล้ว โปรยลงในที่อื่น ๆ จึง มีการผสมพันธุ์ขึ้น ขบวนการเหล่านี้อยู่ในพืชนิยามทั้งสิ้น โดยปกติแล้วต้นไม้มีสัญชาตญาณใน ทางชีววิทยาบางอย่าง เช่น ต้นไม้บางชนิดถ้าคนไปถูกต้นไม้มันนั้นจะมีลักษณะห่อตัวเข้ามา ต้นไม้บางชนิดรู้จักกินสัตว์ เช่นถ้าสัตว์เล็ก ๆ เข้าใกล้มันสามารถใช้เกสรหุบเอาตัวแมลง เข้าไปแล้วดูดกินเอาตัวแมลงอันนั้นเข้าไปเลี้ยงตัวเอง ถ้าต้นไม้ไม่มีปุ๋ยก็ห่อเฟี้ยว หรือ ลักษณะที่ต้นไม้พยายามห่อตัวรับแสงแดด เพราะฉะนั้นถ้าต้นไม้ลองต้นปลูก ก็ยังก่กั้นต้นไม้ จะพยายามลู่แข่งกัน เพื่อรับอากาศ ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตก็จริงแต่ไม่มีจิตครองไม่มีเจตนา ความเป็นไปต่าง ๆ ปฏิบัติที่มีต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสัญชาตญาณทางชีววิทยาทั้งสิ้น สิ่งมีชีวิต กับจักรวาลวิทยามีความเกี่ยวข้องกัน มีหลักฐานที่แสดงว่าจักรวาลทางชีวภาพอยู่ในจักรวาล ทางกายภาพ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าจักรวาลทางกายภาพเป็นจักรวาลทางชีวภาพด้วย นักดาราศาสตร์พยายามที่จะค้นคว้าว่า ในอวกาศซึ่งเป็นแหล่งเกิดดาวฤกษ์และระบบดาว-เคราะห์นั้นอาจจะมีโมเลกุล ของอินทรีย์สารอุบัติขึ้นได้ แม้ก่อนการรวมตัวเป็นดวงดาว ต่าง ๆ และอินทรีย์สารเหล่านี้เองอาจเป็นรากฐานสร้างส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย (องคาพยพ) ของสิ่งมีชีวิตขั้นต่ำ ซึ่งต่อมาวิวัฒนาการเป็นสัตว์ มนุษย์ เช่นที่ปรากฏ

บทเรียนที่เรา¹ สิ่งมีชีวิตที่กล่าวมาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันหนึ่งที่พุทธคำสอนยอมรับคือกฎไตรลักษณ์หรือสามัญญลักษณ์ คือสังขละอันเป็นปกติธรรมดาประกอบด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา² อนิจจังคือความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่คงที่อยู่ตลอดเวลา ทุกขังคือความคงทนอยู่ไม่ได้ต้องเสื่อมโทรมสลายไปในที่สุด อนัตตาคือความมิใช่ตัวตนไม่สามารถควบคุมให้อยู่ในอำนาจของเราได้ ทุกสิ่งทั้งปวงจะเกิดขึ้นดับเป็นไปและสิ้นสุดการเปลี่ยนแปลงมีเรื่อยไปไม่มีวันหยุด สังขละทั้ง 3 ประการดังที่กล่าวมานี้จะมีอำนาจคลุมไปทั่วโลกและจักรวาล ทุกสิ่งในโลกและจักรวาลทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตจะตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นโลกและจักรวาล สังคมมนุษย์จนถึงสิ่งที่เล็กที่สุดคืออะตอมจะดำรงอยู่ชั่วขณะหนึ่งไม่ว่าจะทนอยู่คงในสภาพเดิมไว้แล้วก็ตามก็ดับไปในที่สุด แม้แต่ตัวมนุษย์เองก็จะประสบกับความเปลี่ยนแปลงนี้ตั้งแต่จากวัยทารกเข้าสู่วัยรุ่น การเปลี่ยนแปลงนั้นจะค่อยเป็นค่อยไปไม่สามารถจะยับยั้งให้อายุหรือวัยหยุดคงที่ได้จนกระทั่ง เข้าสู่วัยหนุ่มสาว วัยชราและที่สุดของชีวิต ถึงพระคำลดาแห่งคำสอนพุทธจะไม่อุบัติ กฎนี้ก็มีอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าผู้ใดจะพบว่ากฎนี้มีอยู่เท่านั้นแล้วนำมาเผยแพร่ต่อไป ตามหลักพระพุทธานุญาตคำสอนอธิบายว่ามีอยู่สิ่งเดียวที่อยู่เหนือกฎ กฏธรรมชาติคือพระนิพพาน³ ผู้ที่บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไว้อย่างถูกต้องแล้วบรรลุนิพพานไม่มีการจุติและปฏิสนธิอีกต่อไป

¹ ระวี ภาวิไล, "เรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธานุญาตคำสอน," เล่มอนุในการสังฆนาของสาขาวิชาปรัชญาและคำสอน ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2-4 กุมภาพันธ์ 2526 (พิมพ์ตัด), หน้า 3.

² พระราชวรมณี, พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมจริยธรรม, 2525) หน้า 68.

³ เรื่องเดียวกัน.